

KENDİ YAYINLARI ÇERÇEVESİNDE OSMANLI SOSYALİST FIRKASI ÇEVRESİNİN FİKİRLERİ*

Haydar TEMÜR**

ÖZ

II. Meşrutiyet'in ilanının getirdiği özgürlük ortamı, basın, düşünce ve siyaset hayatına büyük bir canlanma getirmiş, bu dönemde pek çok yeni gazete yayınlanırken yeni siyasi fikirler ve siyasi partiler gelişmeye başlamıştır. Bu yeni siyasi akımlardan biri de sosyalizm olmuştur. Hüseyin Hilmi ve arkadaşları, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk örgütlü ve uzun süreli sosyalist yayıncılığını yapmaya başlamışlar, bir süre sonra da İmparatorluğun ilk sosyalist partisi olan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kurmuşlardır. 1910 yılı Eylül ayından 1913 yılı Haziran'ına kadar siyaset sahnesinde kalan parti, ciddi bir etkinlik gösterememiş, kitleselleşememiş, seçimlere katılmamış ve parlamentoda milletvekili bulunduramamıştır. Temel faaliyeti basın alanı ile sınırlı kalmıştır. Bu partiyi kuran çevrenin basın alanındaki faaliyeti görece olarak etkili olmuştur. İlk olarak çıkardıkları İştirak gazetesi kapatıldığında, İnsaniyet, Sosyalist ve Medeniyet isimli gazeteleri, biri kapandıktan diğeri onun yerine geçmek suretiyle yayınlayarak sosyalist yayın faaliyetini sürdürmüşlerdir. Bu çevrenin yayınlarında sosyalist düşüncenin tanıtılması, işçi sınıfı sorunlarının anlatılması, işçilere haklarını kazanmaları için örgütlenme bilinci aşılanması temel amaçlar olmuştur. 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi sonrası, Osmanlı Sosyalist Fırkası üyelerinin ve gazetelerin sorumlularının tutuklanması ve sürgün edilmesi ile birlikte, fırka ve yayınlarının faaliyeti son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İştirak, İştirakçi Hilmi, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Sosyalizm, II. Meşrutiyet.

* Bu makale, 2010 yılında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ne sunulan Yüksek Lisans tezinin gözden geçirilmesine dayanmaktadır.

** Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, E-posta: haydartermur@gmail.com

OTTOMAN SOCIALIST PARTY COMMUNITY'S IDEAS IN THE FRAME OF ITS OWN PUBLICATIONS

ABSTRACT

The Second Constitutional Period, had brought a significant revival in press, intellectual and political lives in the Ottoman Empire. Many newspapers had been published under the relatively free atmosphere of that period; new ideas had developed and the political parties had begun to be organized. One of the political thoughts, which had occurred within this relatively free atmosphere, was socialism. The newspaper, titled 'İştirâk', which was the first organized and long-term published socialist publication by Hüseyin Hilmi and his colleagues, had begun to be published on February 26th, 1910. The same political group had established the first Ottoman Socialist Party. It could not show a significant activity, not be a mass party, not participate in the elections and not have any deputy in the Parliament. Its main political activity remained limited within their publications. When their first newspaper, 'İştirâk', had been closed, they had published the other newspapers such as 'İnsaniyet', 'Sosyalist', and 'Medeniyet' substituting with each other, as one was closed; and thus, they had maintained their socialist publication activity. The fundamental objectives of such publications of that political group were to introduce the socialist thought, tell the problems of the working class and to impose the conscious to organise to the workers to led them to gain their rights. The political party and its publications had been ceased upon the Ottoman Socialist Party members and its newspapers' editors were arrested and exiled, after Mahmut Şevket Pasha had been assassinated in 1913.

Keywords: *İştirâk, İştirâkçi Hilmi, the Ottoman Socialist Party, Socialism, the Second Constitution*

Giriş

II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda basın, işçi hareketleri, düşünce dünyası ve siyasal alanda o güne kadar görülmemiş bir canlılık, bir hareketlenme ve dolayısıyla birçok yenilikler görülmüştür. Yüzlerce gazete ve dergi yayın imtiyazı almış¹,

¹ Meşrutiyet'ten önce İstanbul'da dört gazete yayınlanıyordu, Meşrutiyet'in ilanını takip eden iki ay içerisinde 200'ün üzerinde gazete imtiyazı alınmış, tirajlar ise 2000'den 50000'e kadar çıkmıştır. Hıfzı Topuz, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s.82-83. Bu dönemde gazete sayısındaki artışı, "basın patlaması" olarak değil "basın çılgınlığı" olarak ifade eden Koloğlu'nun verdiği rakamlar daha çarpıcıdır. Yazarın verdiği rakamlara göre, 1908 yılı başında tüm imparatorluk sınırları içinde 120

ülkenin her tarafında grevler, iş bırakmalar, boykotlar, vergi ayaklanmaları vs. eylemler de çılgın gibi büyümüştür.²

Bilindiği gibi II. Meşrutiyet'in ilanı, İmparatorluğun zayıfladığı, gelişmiş Batılı ülkelerin ekonomik ve siyasal baskılarının ve İmparatorluğun dağılma emarelerinin arttığı bir dönemde meydana gelmiştir. İlk ortaya çıkışları daha önceki dönemlerde olsa da bu dönemin serbest ortamı içerisinde olgunlaşan ana fikir akımları olan “Medeniyetçilik (Garpcılık)”, “Osmanlıcılık”, “İslamcılık” ve “Milliyetçilik (Türkçülük)” bu dönemden başlayarak fikir hayatına damgasını vurmaya başlamıştır. Dönemine göre birinin daha öne çıktığı, birbirleri arasında mücadele ile birlikte çeşitli sentezlerin de yaşandığı bu düşünsel akımları³, devleti kurtarmaya yönelik, gelişen ayrılıkçı hareketlere karşı ülkeyi bir bütün halinde tutmaya yönelik çare arayışları olarak görmek yanlış olmayacaktır.⁴ Bu düşünce, en başından

gazete ve dergi varken, Meşrutiyet'in ilanını takip eden ilk yedi ay içinde 730 yeni imtiyaz başvurusu olmuştur. Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, Pozitif Yayınları**, İstanbul, 2006, s. 87.

² Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.140. Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde yaşanan grev patlaması ne o güne kadar ne de o gündün sonra görülen bir olay olmadığını, 23 Temmuz'dan 1908'e kadar, ülkede sanayinin az çok geliştiği bütün kentlerde ve bütün sektörlerde grev yapıldığını yazan Şehmus Güzel, bu dönemde 111 grev tespit etmektedir. M. Şehmus Güzel, **Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 31-32. Güzel ayrıca, bu 111 grevin başlangıç ve bitiş tarihlerini, grev yapan işçilerin çalıştığı sektörleri, kentlerini ve greve çıkan işçi sayısını içeren bir tablo da vermektedir (s.35-46). Ancak sokaklardaki siyasal gösterilere müsamaha hatta hoşnutlukla bakan hükümet ve İTC, işçi grevleri konusunda tam tersi bir konum almıştır. İşçilerin üzerine güvenlik güçleri gönderilerek, grevlerin bastırılma yoluna gidilmiştir. Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)**, BDS Yayınları, İstanbul, 2000, s.30; Güzel, **a.g.e.**, s.48.

³ Zürcher, bu sentezi ilginç bir şekilde ifade eder: “Bu ideolojik akımlardan biri savunulurken ötekiler de savunulamaz diye bir şey yoktu: Osmanlıcılığı akılcı şekilde savunan bir çok Jön Türk, aynı zamanda da, romantik bir Pantürkist, milliyetçiliğine güçlü duygularla bağlanmış olup dindar bir Müslümandı.” Zürcher, **a.g.e.**, 187.) Bununla birlikte bu durum, bu fikirler arasında hiç bir fark olmadığı ve her zaman bir uzlaşma içerisinde oldukları anlamına gelmez.

⁴ Şerif Mardin, “Jön Türklerin en derin özlemlerinin “hürriyet” olmuş olduğu doğru değildir. Jön Türklerin en derin isteği Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını durdurmaktır. Hürriyet ancak dolayısıyla kendilerini ilgilendiriyordu. Çünkü, hürriyetin ve adaletin egemen olduğu bir rejimde İmparatorluktan kopmak isteyenlerin sayısı azalacaktı.” (Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.305.) diye yazarken, Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin “19. yüzyıl ıslahat hareketlerinin ve özellikle Genç Osmanlılar'ın çizgisinin bir uzantısı” olduğunu ve İttihatçıların da “Genç Osmanlılar gibi yalnızca İmparatorluğun nasıl kurtarılacağı sorunuyla ilgilendikleri”ni yazmaktadır. Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s.33. Bir çok yazarın benzer değerlendirmeler yaptığı bu

itibaren tüm reform-yenileşme çabaları için de geçerli olduğu gibi “Sosyalistler” de dâhil olmak üzere bütün entelektüel ve siyasi akımlarda etkisini hissettirmiştir.

Bu fikri ve siyasi ana akımların yanı sıra “liberalizm”, “sosyal demokrasi” gibi yeni akımlar da kendi fikirlerini ortaya koymaya ve örgütlenmeye başlamıştır. “Sosyalizm” de bu akımlar içinde bu dönemde yerini almıştır.⁵ Dönemin ürünü olması dolayısıyla İmparatorluğun varlığını ve bütünlüğünü sürdürme sorunuyla da ilgilenmek zorunda olması, genel Meşrutiyet değerleri ve Osmanlıcılığı benimsemesi gibi unsurlar üzerinden bakıldığında bu dönem sosyalizmini de, “İmparatorluğu kurtarma projesi” olarak değerlendirmek mümkün olsa da, devleti kurtarmayı değil, verili devlet iktidarını yıkmayı hedefleyen, devlet içerisindeki sınıf çelişkilerini merkeze alan ve işçi sınıfını temsil etmek iddiasında olması gibi nedenlerden dolayı farklı değerlendirmek gerekir. Başka bir ifadeyle, kendi dönemlerinin ve toplumlarının aydınları olarak bu sorundan kaçmaları mümkün olmasa da Osmanlı sosyalistleri bambaşka bir sorunsal formüle etmeye ve bunun için mücadele etmeye çalışmışlardır. Ayrıca, asker-sivil bürokratik elitin dışında olmaları da bu farklılığı arttıran bir unsur olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminin önemli yeniliklerinden biri de hiç kuşkusuz modern anlamda siyasi partilerin kuruluşu ve çok partili siyasi yaşamın başlamasıdır.⁶ Elbette ki ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi'nin

konuda farklı bir değerlendirme için bkz. Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

⁵ 1910 yılının Şubat ayında çıkan *İştirak* gazetesi, İstanbul'da çıkan ilk uzun soluklu ve örgütlü yayınlar olmakla birlikte bundan önce de “sosyalist” sıfatı taşıyan yayınlar olmuştur. Cerrahoğlu, Selanik Sosyalist Amele Heyet-i Müttehidesi'nin, Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun yayın organı olarak 1909 Ağustos ayı ortalarında “Amele Gazetesi” adıyla Türkçe bir gazete çıkarıldığını belirtir. A. Cerrahoğlu, **Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, May Yayınları, İstanbul, 1975, s.163-164. Alkan ise, ilk sayısı 28 Kanunusani 1324 tarihli olan “İşçiler Gazetesi”nin “İstanbul’da solcu sayılabilecek ilk yayın” olduğunu yazmaktadır. Mehmet Ö. Alkan, “II. Meşrutiyet’te İstanbul’da Sosyalist Basın ve Sosyalist Yayınlar”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.1834-35. Ancak yine Cerrahoğlu, Türkiye’de ilk olarak kendisini sosyalist olarak adlandıran derginin, İzmir Boykotaj Cemiyet’nin yayın organı olarak Kasım 1908’de çıkan “Gâve” olduğunu belirtmektedir. A. Cerrahoğlu, “Osmanlı Döneminde İlk Sosyalist Yayınlar”, **Ant**, Sayı 4 (Ağustos 1970),s.83-84’ten aktaran Tunçay, **a.g.e.**, s. 31. İlk yayın bunlardan hangisi olursa olsun, “sosyalist” sıfatlı Türkçe bir yayının ortaya çıkması 1908’den sonra mümkün olabilmıştır.

⁶ “Parti” kelimesi-kavramı sadece modern dönemlerdeki siyasi örgütlenmeleri ifade etmez. Duverger, parti kelimesini, “...ilk çağ Cumhuriyetlerini bölen hizipleri, Rönesans İtalya’sında bir komutan etrafında toplanan orduları, devrim meclis üyelerinin bir araya geldikleri kulüpleri ve anayasal monarşilerin mülkiyet esasına dayanan seçimlerini

kabulü ve ilk Osmanlı Meclis'inin açılması 1876'dadır. Ancak 1876 Kanun-i Esasi'si, demokratik anlamda sınırlıydı ve Meclis'in birçok üyesi halkın oyları ile değil de yönetici organlarca seçilmişti. Ayrıca parlamentolu yaşamın bir yıl gibi kısa sürede sona ermesi bu dönemde siyasal parti oluşumuna olanak vermemişti. Ancak, 1908'den sonra Anayasa yeniden yürürlüğe girmiş ve parlamenter sisteme yeniden geçilmiş, 1909'da yapılan anayasa değişiklikleri ile birlikte siyasal partiler kurularak çok partili sisteme geçilebilmiştir.⁷

hazırlayan komiteleri anlatmakta da kullandığımızı" ifade etmektedir. Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s.15. Osmanlı İmparatorluğu'nda da hanedan ailesinden, güçlü vezirlerden ya da ilişkide olunan ülkelerden birini desteklemek ya da bunlardan bir (ya da birkaçına) karşı olmak amacıyla bir araya gelmiş "saray partileri" vardır. Modern ya da modern öncesi bu kurumların, bir araya gelişlerin ortak özelliği siyasal iktidarı ele geçirmek ve kullanmaktır. **aynı yer**. Modern anlamda parti, "iktidarın gücünü kontrol etmeyle uğraşan ve farklı görüşlere sahip başka bir grup ya da gruplarla halk desteği için mücadele eden toplumun aktif siyasal unsurlarının bir araya gelmiş organizasyonu" (Sigmund Neumann, "Toward a Comperative Study of Political Parties", in **Comperative Political Parties**, ed. by Andrew J. Milnor, N. York: Thomas Y. Cromwell Co., 1969, pp.26-27'den aktaran Ersin Onulduran, **Political Development and Political Parties in Turkey**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s.43) olarak tanımlandığında bu tarz partilerin Türk siyasetinde 1908 sonrasında etkinlik kazandığını görürüz. Bunda, 1908 sonrasında getirdiği özgürlük ve siyaset ortamın kadar anayasal bir rejim ve parlamenter sistemin kurulmuş olması da belirleyicidir. Duverger de, genel olarak, modern anlamda partilerin gelişmesinin, demokrasinin gelişmesi, bu anlamda oy hakkı ve parlamento yetkilerinin genişletilmesi ile bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. (Duverger, **age.**, s.16.) Osmanlı'da da gerçek anlamda seçmenlerin oy kullanarak temsilcilerin seçtiği parlamentonun kurulması ile siyasal partilerin gelişmesi aynı dönemde olmuştur. Tunaya da 1908 sonrasında 1909'da yapılan Kanun-i Esasi değişiklikleri ile kamusal özgürlüklerin genişletildiğini, toplanma ve dernek kurma özgürlüğünün tanındığını ve çok partili rejime geçildiğini belirtir. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt:1, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.35. Tökin de Osmanlı'da siyasal partiler ile parlamento bağlantısını şu sözlerle ifade eder: "Osmanlı tarihi, baştanbaşa siyasi kavgalarla doludur; ama partiler halinde organize olmuş bir mücadele, başka ülkelerde olduğu gibi, bizde de parlamenter hayatla başlamıştır. Seçimle meydana gelmiş bir parlamentonun bulunmadığı yerde partiler de yoktur. ... Partilerin katıldığı bir seçim ve Millet Meclisi, ancak İkinci Meşrutiyetten sonra siyasi hayatımızda yer alır." Füzuran Hüsrev Tökin, **Türkiye'de Siyasal Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, Elif Yayınevi, İstanbul, 1965, s.5. Onulduran da, siyasal parti kavramının temsili kurumların gelişmesi ve oy verme hakkının geniş halk kesimlerine genişlemesiyle birlikte ortaya çıktığını belirterek Türk siyasal hayatında siyasal partilerin meydana gelişini Avrupa ile yakın zamanlarda 19. yüzyılın sonları olarak tarihlemektedir. (Onulduran, **age**, s. 42.)

⁷ Adnan Sofuoğlu, "Siyasal Partiler ve Demokrasi", **80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Demokrasi**, Editör: Yonca Anzerlioğlu ve diğerleri, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2004, s.92-93. Seçimlerdeki bu kısıtlamaları aktaran Kansu, bu şartların o dönemki liberal demokratik rejimlerdeki şartlara benzer hükümler taşıdığını, liberal fakat demokratik olmadığını ifade eder. Kansu, **age**, s.274-275.

Yeni dönemin ilk seçimleri 1908 yılında yapılmıştır. Seçimlere İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ve Ahrar Fırkası olmak üzere örgütlü olan iki parti katılmış, ancak Ahrar Fırkası bu seçimlerde ciddi bir varlık gösterememiştir.⁸ Milletvekillerini tümüyle İTC listeleri kazanmıştı.⁹ Ancak, İTC listelerinden seçimlere giren ve kazananların bir çoğu Cemiyet'in mensubu değildi ve sadece seçime girebilmek için İTC'nin destek onayını almış kimselerdi.¹⁰ Daha sonra bu milletvekillerinden önemli oranda muhalefet saflarına kaymalar görülmüştür. 1919'a kadar Osmanlı Parlamentosu için, bu seçim dışında 1912, 1914 ve 1919'da üç seçim, 1911'de bir ara seçim yapılmıştır.¹¹

İştirâk çevresinin yayın faaliyetine başlaması, sosyalizm gibi yeni bir fikri savunması ve Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kurarak siyaset alanında mücadele etmesi için koşullar ancak 1908'den sonra uygun olabilmektedir.

Ancak bu özgürlük döneminin hiç de uzun sürmediği görülür. 1908'de başlayan ve düşünce ve siyaset hayatına önemli bir canlılık getiren bu dönem, 1913 Haziran ayında, Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikastla öldürülmesi sonrasında İttihat ve Terakki'nin, muhalefete izin vermeyen baskı rejimi kurması ile son bulmuştur. Bu görece özgürlük rejiminin (sosyalistler açısından çok da özgür sayılmaması gerekir, zira bu tarihe kadar da yayınları çeşitli defalar kapatılmış, yayın sorumluları Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanarak hapis, para ve sürgün cezalarına çarptırılmıştır) son bulması, sosyalist basın ve siyasetin de son bulması anlamına gelmektedir. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine, "hükümeti devirmek için ihtilal ve suikastlar tertip etmek" suçlamasıyla Divan-ı Harb-i Örfi'ye verilen ve giyaplarında idam cezasına çarptırılanlar arasında Gümülcineli İsmail ve Pertev Tefik gibi İştirâk çevresine yakın kişiler de vardır. Hüseyin Hilmi de bu dönemde tutuklanarak sürgüne gönderilmiş, Mütareke dönemine kadar önce Sinop, sonrasında Çorum ve Bala'da sürgün hayatı yaşamıştır.¹² Osmanlı Sosyalist Fırkası, hükümet tarafından doğrudan kapatılmamış ancak üyelerinin sürgün ve hapis cezalarına çarptırılması sonucu etkinliği ortadan kalkmıştır. Fırka'nın, Hürriyet ve İhtilaf cephesine katılmadığı görülür. Ancak yayınların ilk çıktığından itibaren şiddetli bir İttihat Terakki karşıtlığı

⁸ Tunaya, a.g.e., s.59.

⁹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat Terakki, İmge Kitabevi**, Ankara, 1998, s. 152.

¹⁰ İTC'nin tüm ülke çapında yerel örgütleri olmadığı için seçimlerde eğitimli meslek sahiplerini ve yerel nüfuzlu kişileri aday göstererek ve Türk olmayan unsurlara da seçilme garantisi vererek destek almaya çalışmıştır. Zürcher, a.g.e., s.142.

¹¹ Tunaya, a.g.e., s. 38.

¹² Tunçay, a.g.e., s. 37.

politikası sürdürdüğünü dikkate aldığımızda, neredeyse tüm İttihat Terakki muhaliflerini içine alan Hürriyet ve İhtilaf cephesine, O.S.F. üye ve sempatanlarının da bireysel olarak katılmış olma olasılığı yüksektir.¹³

İştirâk Çevresinin Çıkardığı Yayınlar

Siyasi matbuat hayatına, 13 Şubat 1325 (26 Şubat 1910) tarihinde başlayan bu çevre, 1913'de Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi ile birlikte, İttihat Terakki'nin baskı yönetimini sıkılaştırıp pek çok siyasetçi ile birlikte Osmanlı Sosyalist Fırkası üye ve yöneticilerinin tutuklanması ve Hüseyin Hilmi Bey'i de Sinop'a sürgüne göndermesine kadar sürer. Yaklaşık üç yıl süren bu kısa yayın hayatı kesintisiz değildir. Bu çevrenin çıkardığı yayınlar sürekli olarak hükümetin baskısı ve Divan-ı Harb-i Örfi'nin kapatma kararlarıyla karşılaşır. Ancak kısa aralıklarla biri kapandıkça diğerini devreye sokan İştirâk çevresi, inatla yayın faaliyetini sürdürmüştür.

Hüseyin Hilmi Bey ve arkadaşlarının çıkardıkları ilk gazete İştirâk'tir. Gazetenin ilk sayısı 13 Şubat 1325 (26 Şubat 1910) Cumartesi günü yayımlanır.¹⁴ İştirâk Gazetesi'nin ilk 16 sayısı her hafta düzenli olarak yayımlanır. 16. sayının yayımlanmasından iki gün sonra, İttihatçılar tarafından öldürülen Sada-yı Millet Gazetesi başyazarı Ahmet Samim anısına, 17. sayı "Nüsha-i Fevkalade" olarak 31 Mayıs 1326 (13 Haziran 1910)'da yayımlanır.¹⁵ Bu sayı üzerine gazete, Divan-ı Harb-i Örfi tarafından kapatılmıştır.¹⁶

¹³ Tunaya, **age**, s.286.

¹⁴ Gazete, 17 x 27 ebatında, iki sütun, 16 sayfa olarak yayımlanmıştır. İştirâk'in imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü "Serbest İzmir Gazetesi Sahibi Hüseyin Hilmi" olarak belirtilmiş ve İştirâk Gazetesi'nin yayın hayatı boyunca hep öyle kalmıştır. Ayrıca bu ibarenin altında, Fransızca "Directeur Hussein Hilmi" yazısı yer almıştır. Mektup ve evrak gönderilmesi için verilen adres "Vezir Han'ında Tevhid-i Anasır Matbaası"dır. Abonelik şartları, posta ile seneliği 60, altı aylığı 40 kuruştur. Gazetenin fiyatı 1 kuruştur. Büyük puntolarla yazılan İştirâk isminin altında "Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar" sözü yer almış, bunun hemen altında ise "Sosyalizm efkarının mürevvicidir" ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadenin altında ise yine Fransızca "Journal Socialiste ICHTRAKE" ibaresi görülür. Bu ilk sayı Ruşen Matbaası'nda basılmıştır. İkinci sayının Bekir Efendi Matbaası'nda, daha sonraki sayıların Manzume-i Efkar Matbaası'nda basıldığı görülür **İştirâk**, No:1, 13 Şubat 1326, Tunçay, **a.g.e.**, s.32.

¹⁵ **İştirâk**, No:17, 31 Mayıs 1326. Gazetenin 16. sayısı bu cinayeti kınamak amacıyla gazete isminin altına siyah bant çekilerek yayımlanmış, ilk sayfada "Cinayet-i Fecia" başlıklı bir haber-yorum ile cinayet haber verilip kınanmıştır. Bu yazıda, taziye ifade edildikten sonra cinayetin karakolun çok yakınında işlenmesine rağmen katilin yakalanamamasının, güvenlik görevlileri için bir utanç olduğu, ilk kurşunun maktulün beynine isabet etmesinden katilin bu işte usta biri olduğunu anlaşıldığı iddiasına yer verilmiştir. Dolaylı da olsa bu cinayetten hükümetin sorumlu tutulduğu yazıda, katillerin bulunmaması halinde bunun,

İştirâk'in kapatılmasından yaklaşık iki ay sonra, Hüseyin Hilmi Bey ve arkadaşları, İnsaniyet gazetesini yayımlamaya başlamıştır.¹⁷ Ağustos 1326 (18 Ağustos 1910) ve 12 Ağustos 1326 (25 Ağustos 1910)'da iki sayı çıkan İnsaniyet, Divan-ı Harb-i Örfi'nin İştirâk'in kapatılma süresini yeterli bularak tekrar yayımlanmasına müsaade etmesi¹⁸ üzerine yerini tekrar İştirâk'e bırakmıştır.¹⁹

siyasi bir cinayet olarak kabul edileceği söylenerek, yine karakolun çok yakınında işlenen Hasan Fehmi Bey cinayeti ile benzerliğine işaret edilmiştir. "Cinayet-i Fecia", **İştirâk**, No:16, 29 Mayıs 1326, s. 241-242.

¹⁶ Tunçay, **age**, s.32. Basın hürriyeti ve siyasi özgürlükler konusunda duyarlı olan İştirâk'in böyle bir özel sayı yayınlaması, bir anlamda kapatılacağı bile bile bu işi üzerine alması sadece bu duyarlılıkla açıklanamaz. Hüseyin Hilmi'nin cesareti ve davasına adanmışlığı da bu sayının çıkmasında önemli olmuştur. Hüseyin Hilmi'nin siyasi kişiliği hakkında da bir fikir vermesi için, bu özel sayının çıkarılması öyküsünü, Refik Halid şöyle anlatır: "İştirâk'iyi siyasi bir facia bana daha iyi tanıtmıştı. İttihatçılar Ahmet Samim'i vurdukları zaman arkadaşları, muazzez hatırasını ve bu menfur cinayeti halkın dimağına kayıt için bir gazete, bir nüsha çıkarmak arzusuna düşmüşlerdi. Bunun üzerine resimleri, vasi,yetnamesi ve bazı makaleleri, mektupları konacaktı. Son saatte herkes korktu ve bu gazete fikrinin etrafından kaçıştı. Yalnız Kıbrıslı Şevket ve Halil Beylerle ben kalmışım. Biz de sebat ediyor ve bunu dercedebilecek bir gazete ve basabilecek bir matbaa arıyorduk. Bu esnada İştirâkçi karşımıza çıktı: - Siz hazırlayın, verin bana, bizim İştirâk ne güne duruyor, basarız ! dedi ... O zamanki teşkilatlı ve gözü açık hükümetin tedbirlerine rağmen 'İştirâk' basıldı. Akşam üzeri vapura girdiğim zaman bütün salonlarda herkesin elinde bir 'İştirâk' vardı. Halbuki hükümet toplanması ve faillerinin tevkifi için emir vermişti. Nitekim şevket Beyle İştirâkçi Hilmi Bey tevkif olundu. İştirâkçi: - Hepsini ben yazdım, ben bastım, faili yalnız benim! Diye bağıyordu. Refik Halid'den aktaran Münir Süleyman Çapanoğlu, **Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi**, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964,s. 79-80.

¹⁷ 8 sayfa olarak yayınlanan gazetenin ilk sayısı 5 Ağustos 1326 Perşembe tarihli. İlk sayıda logonun altında yer alan "Sosyalizm efkarına hadim insaniyetperver haftalık gazetedir" ibaresinden anlaşıldığı üzere haftalık olan bu gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü İbn-üt-Tahir İsmail Faik'tir. İnsaniyet isminin hemen altında İştirâk'te de yer alan "Milletim Nev'i Beşerdir Vatanım Ru-yi Zemin" dizesine yer verilirken bunun altında Fransızca "Journal Socialiste l'Humanite" ibaresi vardır. Bu Fransızca ibare ve ilk sayfada Jean Jaures'in büyük boy bir fotoğrafının basılmış olması, Fransız Sosyalist Partisi yayını L'Humanite ile olan irtibatın açık göstergesidir. **İnsaniyet**, No:1, 5 Ağustos 1326. Gazetenin ilk sayısında yer alan "Meslek" başlıklı takdim yazısı, İştirâk çıkarken yazılan "Meslek" yazısından daha açık, ortaya konulan fikirlerin daha derli toplu olduğu gözlemlenebilir. İştirâk'teki "Meslek" yazısındaki Meşrutiyetçi ve "terakkiperver" vurgu bu yazıda da bulunmakla birlikte ağırlığını yitirmiş, yerini büyük ölçüde emeğin ve emekçinin savunulması vurgusuna bırakmıştır. Gazetenin yayın amacı, insaniyeti, insaniyet içinde ezilen, emeğiyle geçinen işçilerin, rençberin gaspedilen haklarını savunmak olarak ortaya koyulur. Ayrıca yazıda milliyetçiliğe karşı açık bir tutum alınması da dikkat çekicidir. "Meslek", **İnsaniyet**, No:1, 5 Ağustos 1326, s.1-2.

¹⁸ **İnsaniyet**, No:2, 12 Ağustos 1326, s.15-16.

¹⁹ "Karilerimize", **İnsaniyet**, No:2, 12 Ağustos 1326, s.15.

19 Ağustos 1326 (1 Eylül 1910)'da 18. sayısı ile yayın hayatına dönen *İştirâk*, yine haftalık olarak ama bu sefer Perşembe günleri yayımlanmıştır.²⁰ Ancak bu yayın dönemi de uzun sürmemiş, 26 Ağustos 1326'da yayımlanan 19 sayıda kurulduğu ilan edilen Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın²¹ 2 Eylül'deki 20. sayıda Program ve Beyannamesi'nin yayımlanması²² üzerine yeniden Divan-ı Harb-i Örfî tarafından kapatılmıştır.²³

İştirâk çevresi, bundan yaklaşık iki buçuk ay sonra Sosyalist gazetesi ile siyasi matbuat hayatına devam etmiştir. Haftada iki sayı olarak yayımlanacağı duyurulan gazete, 11 Teşrinisani 1326 (24 Kasım 1910) Perşembe ve 16 Teşrinisani 1326 (29 Kasım 1910) Pazartesi günleri yayımlandıktan²⁴ sonra seleflerinin akıbetine uğrayarak “neşriyat-ı müheyyice ve haysiyetşikânesi” yüzünden, Divan-ı Harb-i Örfî tarafından kapatılmıştır.²⁵

²⁰ Artık 16 sayfa değil, 8 sayfa olarak yayınlanan gazetenin basıldığı matbaa da değişmiştir. Gazete artık *Hürriyet Matbaası*'nda basılmaktadır ve sahib-i imtiyaz ve müdir-i mesul Hüseyin Hilmi adının altına muharrir Namık ibaresi eklenmiştir. *İştirâk*, No:18, 19 Ağustos 1326.

²¹ “Osmanlı Sosyalist Fırkası”, *İştirâk*, No: 19, 26 Ağustos 1326, s.273.

²² “Osmanlı Sosyalist Fırkası Beynamesidir”, *İştirâk*, No:20, 2 Eylül 1326, s. 281-283. “Osmanlı Sosyalist Fırkası Programıdır”, *İştirâk*, No:20, 2 Eylül 1326, s. 283-284.

²³ Tunçay, *age*, s.32.

²⁴ “Şimdilik Perşembe ve Pazartesi günleri, haftada iki sayı olarak yayınlanacağı belirtilen” (bu ibare, gazetenin daha sonra günlük yayınlanmasının planlandığını düşündürmektedir) 4 sayfalık bu gazete, “Müessisleri: Sosyalist Fırkası İdare Azaları” ve “Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Naşir-i Efkarıdır” ibareleri ile tam bir parti yayını hüvviyetindedir.” “Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin” dizesinden bu yeni yayında da vazgeçilmez. İmtiyaz sahibi ve mesul müdürlüğünü Namık Hasan'ın üstlendiği bu gazetenin künyesinde Hüseyin Hilmi adı yine vardır. Bu sefer Hüseyin Hilmi adı, “Umur-ı idare ve tahririyye için Hüseyin Hilmi Bey'e müracaat edilmelidir” şeklinde yer alır. *Sosyalist*, No:1, 11 Teşrinisani 1326, *Sosyalist* No:2, 16 Teşrinisani 1326.) Gazetenin ilk sayısında “Teşrih-i Meslek” başlıklı takdim yazısında. Avrupa'da her türlü fikrin serbestçe mücadele edebildiği söylenen yazıda bu fikirler arasında “beşeriyeti âl-ül-âl bir gaye-i kemal-i refâha, bir nokta-i nevvar-ı medeniyete isal için mücadele-i fikriye ve faaliyeden bir dakika yüz çevirmeyen, ölümden, bombadan asla havf etmeyen bir fırka-i münevvere-i halaskar, bir zümre-i celile-i rehakâr vardır” ki bunlar, kolektivist, sosyalist gibi adlarla bilinirler. Hemen hemen aynı amaçlarda birleşen bu fırkalar içinde en metin ve muntazam programla hareket eden sosyalist fırkalarıdır ve medeni Avrupa'nın her yerinde büyük bir hüsnü kabul görmektedir. Gazetenin sosyalizm “efkarının naşir ve müdafii” olacağı ve “her vakit hak ve hakikate karşı mübareze ve mücadele” edeceği ilan edilir. Mesleklerini tarifinin de “Milletim nev'i beşerdir, vatanım ruy-i zemin” “mısra-i meşhurundan ibaret bulunacağı” söylenir. “Teşrih-i Meslek”, *Sosyalist*, No:1, 11 Teşrinisani 1326, s.1.

²⁵ Tunçay, *age*, s.32.

Siyasi faaliyetlerinin en önemli ayağının yayımlar olduğu görülen bu çevre, daha önce kapatılan İnsaniyet gazetesini, hiç ara vermeden tekrar devreye sokmuştur. Periyodik açıdan da devamlılık sağlamak için olsa gerek yine haftada iki sefer Perşembe ve Pazartesi günleri yayımlanan İnsaniyet gazetesi, 1 Aralık 1910 Perşembe'den itibaren üç sayı çıkabilmiş, üçüncü sayısından sonra yine mahkemece kapatılmış, gazetenin müdürü İsmail Faik Bey'in de Divan-ı Harb-i Örfi tarafından ifadesi alınmıştır.²⁶

İştirâk çevresi bu kez de yine ara vermeden, aynı periyotta yeni bir yayını, 1 Kanunuevvel 1326 (14 Aralık 1910)'da Medeniyet'i devreye sokmuştur.²⁷ Medeniyet'in 1 Kanunuevvel Perşembe ve 6 Kanunuevvel Pazartesi günü yayımlanan iki sayısı elimizde bulunmaktadır.²⁸ Kuvvetle muhtemeldir ki, ikinci sayısından sonra bu gazete de kapatılmıştır.

Yoğun bir hükümet baskısı dönemine girildiğinden ve çevrenin parası kalmadığından 1911 yılı boyunca ve 1912 yılının ilk yarısında bu çevrenin herhangi bir yayın yapamadığı görülmektedir.²⁹ İştirâk çevresi, ancak 7 Haziran 1328 (20 Haziran 1912)'de yayın hayatına dönebilmiştir. Bir buçuk yıllık bu aradan sonra yayımlanan gazete yine İştirâk'tir, fakat bu sefer 15 günde bir çıkar.³⁰ 20-1 olarak numaralanan bu yeni dönemin İştirâk'i 18 Temmuz 1912'de 20-3 sayısından³¹ sonra yerini 27 Temmuz'dan itibaren haftada iki gün olarak yayımlanan İştirâk Gazetesine bırakmıştır. İştirâk

²⁶ *age*, s.24 ve 32. **Medeniyet**, No:1, 1 Kanunuevvel 1326, s.2.

²⁷ Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü İsmail'dir. "Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Naşir-i Efkarıdır" ibaresiyle partinin yayın organı olduğu belirtilmiştir. "Umur-ı İdare Hüseyin Hilmi Bey'e ve tahririye için müdüre müraacat edilmelidir" ibaresiyle yine Hüseyin Hilmi'nin gazete ile bağlantısı ortaya konulur. Artık, İştirâk çevresinin alamet-i farikası haline gelen "Milletim nev'i beşerdir, vatanım ruy-i zemin" dizesi bu gazetede de Medeniyet logosunun altında yer alır. 4 sayfa olan gazetenin "Şimdilik Perşembe ve Pazartesi günleri neşrolunduğu" duyurulmuştur. 1 Kanunuevvel 1326 Perşembe tarihli ilk sayının ilk sayfasında "Sosyalist Gazetesi Müdür-i Mesulü Hasan Namık Bey" in fotoğrafı görülmektedir. Bu sayıda, Kurban Bayramı kutlaması ve bayram münasebetiyle gazetenin yayının gecikmesinden dolayı özür yer alır. (**Medeniyet**, No:1, 1 Kanunuevvel 1326.)

²⁸ **Medeniyet**, No:1, 1 Kanunuevvel 1326, **Medeniyet**, No:2, 6 Kanunuevvel 1326.

²⁹ Oya Baydar, "İştirâkçi Hilmi", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1822-1823. Tunçay, *age*, s.34.

³⁰ İmtiyaz sahibi yine Hüseyin Hilmi'dir. Fakat bu kez mesul müdür Salih Sırrı olmuştur. "Milletim nev'i beşerdir, vatanım ruy-i zemin" dizesinden bu gazetede vazgeçilmemiştir. Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayını olduğunu belirten bir ibare yerine "Onbeş günde bir Perşembe günleri neşrolunur sosyalist gazetesidir" ibaresi yer bulmaktadır. İlk sayısının kapak sayfasında, altında "Almanya'da Sosyalizmin Mucidi Karl Marks" ifadesiyle Marx'ın büyük boy bir fotoğrafı yayımlanır. **İştirâk**, Sene:2, No:20-1, 7 Haziran 1328.

³¹ **İştirâk**, Sene:2, No:20-3, 21 Haziran 1328.

Gazetesi bu devrede 20 sayı yayımlanmıştır.³² Ancak hükümet baskısının artması ile İştirâk çevresinin bazı üyelerinin hapse atılması ve Hüseyin Hilmi Bey'in sürgüne gönderilmesi³³ nedeniyle dağılan çevrenin yayın faaliyeti 1913'te sona ermiştir. Bu şekilde dağılan bu çevre ancak Mütareke döneminde yine Hüseyin Hilmi'nin öncülüğünde fakat önemli değişikliklerle, Türkiye Sosyalist Fırkası ve İdrak gazetesiyle siyaset ve matbuat hayatına dönecektir.

İştirâk çevresi, diğer modern düşünce akımları gibi Batı'dan, Avrupa'dan kaynaklanan sosyalizm fikrini Osmanlı topraklarında tanıtmak, bu siyasi düşüncenin çeşitli meselelerini kendi ülkelerinde de tartıştırmak ve yaygınlaştırmak amacındadırlar. İştirâk çevresi, sosyalizm fikrini, Osmanlı ülkesinin Türk-Müslüman unsuru içerisinde ilk defa örgütlü bir şekilde temsil ediyor olmaktan dolayı birkaç görevi üstlenmek ve dolayısıyla birçok zorluğu göğüslemek durumundadır. İştirâk çevresinin üstlendiği görevlerden birini didaktik olarak adlandırabiliriz; yani sosyalizm düşüncesine yabancı olan topraklarda sosyalizm fikriyatının kavramlarının, ki bunlar sosyalizmle birlikte "kapitalizm", "kollektivizm", "işçi sınıfı", "sömürü" vb.dir, tanıtılmasıdır. Çevrenin yayınlarında çok sayıda makale bu kavramların açıklanmasına hasredilmiştir. Bu ihtiyacı karşılamak için telif yazılarla birlikte çeviri yazılar da kullanılmıştır.

Her ne kadar sosyalizm fikri Osmanlı Türk-Müslüman unsuru için yeni ise de, aydınlar arasında bu fikir bir süredir tartışılmaktadır ve taraftarlarından daha fazla muarızları vardır. İştirâk çevresi, sosyalizmin, Osmanlı-Müslüman değerlerine aykırı, zenginlerin servetini yağmalamayı amaçlayan, aile düşmanı, "iştirâk-i emval ve iyal" (mallarda ve kadında ortaklık) taraftarı, köksüz, ütöpik bir fikir olduğu anlayışına karşı da mücadele etmek gereği hissetmiştir. Sosyalizm fikrinin yanlış anlaşılmasına karşı yayınlarda yoğun bir çaba verildiği gözlemlenir. Bu düşüncenin köklerinin çok eskilere dayandığı fikri savunulmuş, yerel değerlerle uyum içerisinde olduğunu ispat etmek için de dinin de sosyalizmin savunduğu ilkeleri içerdiği ayet ve hadislerden de yararlanılarak iddia edilmiştir.

Yayınlarda en fazla dikkati çeken unsurlardan biri de amele (işçi sınıfı) meselesidir. Genel olarak işçilere bir sınıf şuuru aşılmasını hedefleyen yayınlarda, işçilerin durumunu ve yaşadıkları sıkıntıları anlatan pek çok yazıya yer verilmiştir. Zaman zaman bir fakirlik ve ıstırap edebiyatına dönüşse de işçilerin durumu İştirâk yayınları için merkezi önemdedir ve

³² Tunçay, *age*, s.35.

³³ *age*, s.37.

işçilerin kendi durumunu anlattıkları yazılara da yer verilir. Genel bir işçi sınıfı kavramlaştırması içerisinde ele alınan yazıların yanında, Avrupa'dan işçi (özellikle de işçilerin mücadelesi) haberlerine yer verilmiş, yerel ve sektörel olarak da işçilerin durumuna eğilinmiştir. Bu anlamda İştirâk çevresinin yayınları, işçi gazeteleri görünümü arz eder.

Çevrenin yayınlarında birçok çeviri yer almakla birlikte telif yazıları da önemli bir yer tutar. Yukarıda söz ettiğimiz, sosyalizmin Osmanlı değerlerine uygun olduğunu savunma kaygısıyla birlikte yayınları çıkaran ekip için de sosyalizm düşüncesinin henüz tam olarak kavranmamış olması, çeşitli naif ve çelişkili düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak bunların zaman içerisinde düzelmekte olduğu ve teorik açıdan daha derli toplu yazıların ortaya çıktığı tespitini yapabiliriz.

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Kuruluşu

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın (O.S.F.) kuruluş tarihi tam olarak tesbit edilebilmiş değildir. Tunaya, fırkanın kuruluş tarihini, gün belirtmeksizin, Eylül 1326 (1910) olarak vermektedir.³⁴ Kaygusuz ise hatıratında, fırkanın kuruluşunu 15 Eylül 1910 olarak tarihlendirmektedir.³⁵ Münir Süleyman Çapanoğlu ise fırkanın kuruluş gününü, kesin olarak hatırlamadığını söylemekle birlikte "... Parti Beyannamesinin 'İştirâk'in 12 Eylül³⁶ sayısında yayımlandığına ve bunda 'İşte bu mesleki mübinin de ilâ ve tervici için bir Osmanlı Sosyalist Fırkası teşekkül etmiştir' denildiğine göre bu tarihin doğru olmaması gerekir" diyerek Kaygusuz'un verdiği tarihe itiraz eder. Çapanoğlu, "Partinin resmen ne gün kurulduğunu, yani gereken ruhsatın ne zaman verildiğini de bilmiyorum. Ancak aklımda kaldığına göre parti, programı tasdik edilmek üzere, Eylül sonlarına doğru hükümete bir beyanname vermiş ve tetkik edilmek üzere Örfi Harb Divanı'na havale olunmuştu" diye yazmaktadır. Ve Parti Programı'nın 'İştirâk 'in 2 Eylül 1910, 'İnsaniyet'in 18 Ekim 1910 sayılarında yayımlanmış olduğu dipnotunu düşer³⁷ Ancak, Fırka Program ve Beyannamesi'nin yayımlanmasından bir hafta önce 26 Ağustos 1326 (8 Eylül 1910) tarihli İştirâk Gazetesi'nin 19. sayısında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurulmuş olduğu ve durumun

³⁴ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1**, s.278.

³⁵ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Matbaası, İzmir, 1955, s.77.

³⁶ Tarihlendirme konusunda bir hatırlatma yapmak gerekmektedir. İştirâk çevresi yayınlarında Rumi takvim kullanılmaktadır ve bugün kullandığımız takvimi, bu takvim 13 gün geriden takip eder. Parti Beyannamesi ve Programının yayımlandığı İştirâk Gazetesi 2 Eylül 1326 tarihlidir yani bugünkü takvime göre 15 Eylül 1910 olmalıdır.

³⁷ Çapanoğlu, **age**, s. 48.

hükümete bildirilmiş olduğu belirtilmektedir.³⁸Gazetenin, bir hafta önceki 18. sayısında bu konuda herhangi bir haber olmadığını da dikkate aldığımızda, Fırka'nın kuruluşunun 1-7 Eylül 1910 tarihleri arasında olduğunu tespit etmek gerekir.

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kuruluşu aceleyle gelmiş, yeterli ön hazırlıklar yapılmamış gibi görünmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi daha önceki yayınlarda hiç bahsi geçmiyorken, birdenbire fırkanın kurulduğu haber verilmektedir. Buna ilişkin bir tartışma, müzakere süreci yaşanmamış, sanki alelacele fırkanın kuruluşuna karar verilmiştir. Bu haber de ayrıntıdan uzak, kısa bir haber niteliğindedir. Fırka merkezinin, şimdilik kaydıyla, *Nuruosmaniye'de Hürriyet Matbaası olarak bilinen daire-i mahsusa* olarak gösterilmesi de bu hazırlıksızlığın delili sayılmalıdır. Bu daire, fırka için özel olarak ayrılmış bir mekan değildir. Burası, 18. sayıdan itibaren *İştirâk*, daha sonra da *Medeniyet* ve *Sosyalist* dergilerinin adresi ve basım yeridir. Fırkanın kuruluş ilanındaki şimdilik kaydı da dikkate alındığında, Tevetoğlu'nun "burası ciddi bir hazırlık sonunda, mühim bir siyasi faaliyetin görülebilmesi için kiralanmış veya tahsis olunmuş bir parti genel merkezi sayılmaz. Ancak, kurucu Başkan *İştirâkçi Hilmi'nin* matbaa ile mevcut alakasından faydalandığı; parti tabelası bu binanın kapısına veya bir penceresi altına asılarak Hükümete belirli bir adres verildiği anlaşılmaktadır."³⁹ yorumu gerçekçi görünmektedir.

Osmanlı Sosyalist Fırkası Üyeleri

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurucularını, yöneticilerini ya da üyelerini bu çevrenin yayınlarından tespit edebilmek olanaklı değildir. Ne bu kişilere ait bir liste verilmiş ne de yayınlarda adı geçen kişiler için böyle bir ilişkiyi ortaya koyan bilgi ya da sıfat kullanılmıştır. Bunun iki istisnası Hüseyin Hilmi ve Namık Hasan olmuş, bu iki ismin Osmanlı Sosyalist Fırkası azası olduğu yayınlarda belirtilmiştir.

³⁸ Gazetede Osmanlı Sosyalist Fırkası başlıklı haber şu şekilde verilmektedir: "Maksad-ı tesisi gerek dahili, gerek harici bilumum amelenin yekdiğeriyle münasebatta bulunmasını temin ve avamın mevkii siyasi ve içtimaiyesini ıslah suretiyle bilcümle sermayedaran cemiyatını bir cemiyet-i umumiye ve müsterekeye tahvil eylemek, merkezi umumiyesi şimdilik *Nuruosmaniye'de Hürriyet Matbaası* denmekle ma'ruf daire-i mahsusada olmak üzere bu kerre Osmanlı Sosyalist Fırkası namıyla bir cemiyet teşkil edildiği ve keyfiyetin hükümete ihbarıyla mukabilinde Cemiyetler Kanunu'nun altıncı maddesine muvaffik olduğuna hükümetin tasdik-i resmiiyesine iktiran eylendiğine dair tasdikname ahdedilmiştir" *İştirâk*, No:19, 26 Ağustos 1326, s.273.

³⁹ Fethi Tevetoğlu, , *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ankara, 1967, s. 16-18.

Bu çevrenin yayınlarında yazıları yayımlananlar, hatta yayınların yöneticisi olarak görev alanların dahi parti ile ne derece ilişkide oldukları belli değildir. Bu isimlerin belirlenmesi başvurulan farklı kaynaklarla da tam bir liste oluşturabilmek mümkün olamamaktadır. Osmanlı Sosyalist Fırkası üyesi olduğu iddia edilenler, genel olarak gazete sahipleridir. Bu durum, fırkanın, bazı gazete sahiplerinin bir araya gelerek bir parti kurduğu izlenimi verebilir ancak parti kurulmadan önce bir araya gelmiş, gazete çıkaran bir grubun bulunduğunu dikkatten kaçırmamak gerekir.⁴⁰

O dönemde yaşamış kişilerle yaptığı görüşmelerde tespit ettiği bir takım isimlerden bir liste yayımlayan Tunaya da, kurucular ve yöneticileri tam olarak saptayamadığını, görüştüğü kişilerin de bu saptamanın zorluğu üzerinde durduğunu belirtir. Tunaya, fırkanın kurucu ve yöneticilerinden bazıları olarak şu isimleri sayar: “Hüseyin Hilmi (Reis, İştirâk gazetesi sahibi), Namık Hasan (Sosyalist gazetesi sahibi), Pertev Tevfik (Muahede gazetesi sahibi), İbnül Tahir İsmail Faik (İnsaniyet gazetesi sahibi), Baha Tevfik, Hamit Suphi Bey’ler”.⁴¹ Tunaya ayrıca, fırkanın elemanları olarak, kurucular dışında, Tevfik Nurettin, Hasan Sadi (Birkök), Seyfettin Arif, Arnavut Vehbi isimlerini tespit eder ve bu isimlere Demokrat Fırka’nın Bezmi Nusret (Kaygusuz), Şirvanizade Mahmut Tahir, A. Rıfkı (Derviş Ruhullah), Rıfat Süreyya gibi bazı üyelerini de eklemenin uygun olacağını belirtir.⁴²

Ancak Kaygusuz, Tunaya’nın parti üyesi olarak, Pertev Tevfik, İsmail Faik, Baha Tevfik, Hamit Suphi, A. Rıfkı, Şirvanizade Tahir, Seyfettin Arif ve kendi isminin zikredilmesine itiraz eder. Bu kişilerin O.S.F. ile ilişkilerinin fırkanın kurucusu Hüseyin Hilmi ile görüşüyor olmaktan öte bir ilişkileri yoktur. Kendisi de, O.S.F. çevresinin İttihat ve Terakki’ye karşı yürüttüğü muhalefetin, “müfrit, müteassıp ve tehlikeli bir karakter taşımakta” olduğunu düşündüğü için bu çevreden uzak durduğunu söyler.⁴³

Tunaya’nın saydığı isimlerin parti üyesi olduklarını kesin olarak ortaya koyan bir bilgi ya da belge olmamakla birlikte, bu çevrenin çıkardığı İnsaniyet gazetesi mesul müdürü olan ve yine bu çevrenin çıkardığı gazetelerde yazılar yayımlayan İsmail Faik’in, gazetelerin sürekli yazarlarından kabul edebileceğimiz A. Rıfkı’nın, bu çevreyle ilişkisi

⁴⁰ Mete Tunçay, “Hüseyin Hilmi Çevresi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.1450.

⁴¹ Tunaya, **age**, s.278.

⁴² **age**, s.285.

⁴³ Kaygusuz, **age**, s.78.

Kaygusuz'un ifade ettiği gibi sadece "fırka kurucusu ile tanışmak ve görüşmekten ibaret" olmadığını söyleyebiliriz.

Dönemin tanıklarından Çapanoğlu ise partinin kurucuları olarak İştirâk sahibi Hüseyin Hilmi, İnsaniyet sahibi İsmail Faik, Sosyalist sahibi Namık Hasan, Muahede sahibi Pertev Tevfik ve Medeniyet sahibi Hamit Suphi Bey'lerin isimlerini sayarken, Baha Tevfik'in fırkaya girmediğini yazar.⁴⁴ Çapanoğlu ayrıca "Partinin başlangıcında kurucularından müteşekkil bir idare heyeti de vardı, ama bu heyet az sonra dağıldı. Ve böylece parti hemen hemen ilk gününden sonuna Hüseyin Hilmi'nin elinde kaldı, onun adeta kendi eseri ve şahsi malı oldu. Öyle yaşadı, öyle öldü."⁴⁵ bilgisini vererek, parti yöneticileri hakkındaki belirsizliğin nedenini bir ölçüde açıkladığı gibi Hüseyin Hilmi'nin bu çevre için taşıdığı merkezi öneme de işaret eder.

Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Ahali Fırkası İlişkisi

Osmanlı Sosyalist Fırkası, hiçbir seçime katılmamış ve parlamentoda milletvekili bulundurmamış olmakla birlikte, Mebusan Meclisin'de kurulan Ahali (Demokrat) Fırkası ile yakın bir ilişki içinde olmuştur. Bu partinin kuruluşunu büyük bir sempati ve coşkuyla karşılamıştır. Ahali Fırkası'nın programının tamamı, İştirâk gazetesinin 27 Mart 1326 tarihli 7. sayısında yayımlandığı gibi, fırkaya karşı oldukça büyük bir sempati gösteren, hatta sempatiyi de aşan ve taraftarlığa varan yaklaşım içinde olan bir makale de bu sayıda yer almıştır. Meclis-i Mebusan'da fırkaların kurulmasını, milletin yavaş yavaş uyanmakta oluşunun delili olarak gören makalede, farklı fırkaların kurulmakta oluşu Meşrutiyet'in gereği olarak memnuniyetle karşılanır.⁴⁶ Bu makalenin hemen ardından Ahali Fırkası'nın programı yayımlanmıştır.⁴⁷

⁴⁴ Çapanoğlu, *age*, s. 48. Tökin ise fırka üyeleri olarak Çapanoğlu ile aynı isimleri sayarken, Baha Tevfik'in fırkaya girmediğini fakat "fırkanın düşünce yönünü idare ettiğini" yazmaktadır. Tökin, *age*, s. 49.

⁴⁵ Çapanoğlu, *age*, s. 49.

⁴⁶ Makalede, "Otuz üç sene mütemadiyyen istibdadın bar-i tahammül fersası altında ezilen zavallı Osmanlılar henüz iki seneden beri geniş bir nefes alarak hayatın, hukuk-ı beşeriyyenin, hürriyetin ne olduğunu anla(mışlar)dır. Demokrat Fırkası, halkın yaşayış tabiatına, memleketin varolan ihtiyacına en uygun fırkadır. Bu fırkaya karşı hayırhah tutum şu sözlerle ortaya konulur: "Her memlekette teşekkül etmiş olan demokrat fırkaları daima ve daima hukuk-ı ahaliyi müdafaa etmeyi bir vazife-i hayatiyye gibi telakki ederek halkın terakkisi, ulum ve funun un beyn-el- ahali tamimi, seviye-i irfanın yükselmesi, ziraat, ticaret, sanatın terakkisi uğrunda her türlü fedakarlığı göze alırlar." denir. Makalenin son paragrafi adeta Ahali Fırkası'nın propagandasını yapar: "Ey senelerden beri bar-ı istibdad altında ezim ezim ezilen aziz vatandaşlar! Emin ve müsterih olunuz. Hayat-ı rahle-i

İştirâk gazetesinin 10 Nisan 1326'da yayımlanan 9. sayısında, gazetenin yayımlandığı hafta içerisinde Meclis-i Mebusan'da sosyalizm meselesi üzerine tartışmaları ele alan uzun bir yazıya yer verilmiştir. Muhafazakar milletvekilleriyle iştirâk taraftarları arasında şiddetli tartışmaların meydana geldiğini belirten bu yazıda, Kirkor Zöhrab ve Varteks Efendilerin sosyalizmi savunan sözlerine yer verilmiş, Ahali Fırkası'ndan Zeynel Abidin Efendi'nin, Meclis Başkanı tarafından konuşturulmaması protesto edilmiştir. Yazı, "Yaşasın sosyalizm efkarını tervec eden mebus-ı muhteremler. Yaşasın Ahali Fırka-i muhteremesi." denilerek bitirilmiştir.⁴⁸

Meclis-i Mebusan'daki bu tartışmalara yer vermeye 10. sayıda da devam edilmiştir. Emlak Vergisinin dağılımı tartışmalarında, vergi yükünü daha çok zenginlerin karşılaması, fakirler için hafifletilmesini savunan mebusların seslerinin kesildiğini söylenen yazıda, "bazı mebusların sermayedarının, zenginlerin, kuvvetlilerin, fukaranın kanını emen muhtekirlerin hukukunu müdafaa (ettikleri)" ifade edilir. Fukaranın hukukunu muhafaza eden milletvekillerinin ancak dört beş kişi olduğu bunların da seslerinin çoğunluk tarafından boğulduğu, çoğunluğun "zavallı amelenin hukukundan ercah addederek tarik-i meşrutiyette hakk ve hissiyatı düşürür tezelzül edici bir meslek-i garib takib" ettikleri belirtilir. "Zohrab, İsmail Hakkı, Varteks ve Ferid Efendiler amelenin, feklaketedide acize-i zürraın hukukunu müdafaa etmeye sayı oldukları için tenkidat ve muahizata hedef ve düşür" olmuşlardır. Reji konusunda hükümeti eleştiren sözlerine yer verilen yazıda İsmail Hakkı Bey'in, "Bir iştiyak-ı hakşinaslıktan nişan veren Ahali Fırkası reis-i muhteremi" olarak nitelendirilmesi ve sözleri için de "bu ciddi parlak, haktan dem vuran sözleri hangi vatanperver Osmanlı alkışlamaz. Hangisi "yaşasın serbest söz!", "kahrolsun Reji" feryadını ayyuka çıkarmaz" denilmesi rejinin kaldırılması konusunda fikir birliğinin yanı sıra, Ahali Fırkası ve İştirâk çevresi ilişkileri açısından dikkat çekicidir.⁴⁹

Ferruh Niyazi de, Demokrat Fırkasını oluşturan gençlerin, fabrikalarda çalışan sa'y ve gayreti ile geçinenlerle evlenmeleri istediği, "Kadınlarımız Arasında Fikr-i İştirâk " başlıklı makalesindeki "Ümit ederiz ki aramızda hiç

ruşenara-yı meşrutiyete doğru metin ve kuvvi bir hatve daha aldık. Demokrat Fırkası bundan sonra gözyaşlarınıza silecek, evca'nıza merhem bulacak". "Hayat-ı Meşrutiyet: Ahali Fırkası", **İştirâk**, No:7, 27 Mart 1326, s.106- 101.

⁴⁷ "Meclis-i Mebusan'da Müteşekkil Ahali Fırkası Programıdır", **İştirâk**, No:7, 27 Mart 1326, s.107-109.

⁴⁸ "Meclis-i Mebusan'da Sosyalizm Münakaşası", **İştirâk**, No: 9, 10 Nisan 1326, s.141-142

⁴⁹ "Maliye Nazırı Cavid Bey ve Sosyalizm – Reji ve Resm-i Müterakki", **İştirâk**, No: 10, 17 Nisan 1326, s. 145-154.

bir fark olmayan Demokrat kardeşlerimiz bu teklifimizi kabul ederek alem-i insaniyete karşı demokratiği bir kat daha ila ederler.” ve “Yaşasın Demokratlar, Yaşasın Sosyalistler, Yaşasın Sosyalist Osmanlı Kadınları” sözleri Demokratlar ile İştirâk çevresi arasındaki ilişkinin bir başka delilidir.⁵⁰

Burada ele aldığımız ilk makale, Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmadan önce, ikinci makale ise fırka kurulduktan sonra kaleme alınmıştır. Demek ki, her iki dönemde de İştirâk çevresi ile Ahali Fırkası arasında ilişkiler sürmüştür.⁵¹

Osmanlı Sosyalist Fırkası Paris Şubesi

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Paris Şubesi, Eylül 1911'de Dr Refik Nevzat tarafından kurulmuştur. Bu örgütün merkezi, kurucusu ve başkanı olan Refik Nevzat'ın, aynı zamanda doktorluk da yaptığı muayenehanesidir. Beşeriyet adlı bir gazete yayımlayan bu grup, II. Enternasyonal “Büro”su ile ilişki kurmuştur. Ancak hükümet tarafından bu gazetenin yurda girmesi yasaklanmıştır.⁵²

Refik Nevzat'ın bu örgütünün, Osmanlı Sosyalist Fırkası ile organik bağı olan bir örgüt mü, yoksa bu ismi kullanan ayrı bir örgüt mü olduğu tartışmalıdır. Böyle bir organik bağın olduğuna dair elimizde kanıt bulunmamaktadır. İştirâk çevresinin çıkardığı yayınlarda bu örgütten bahsedilmemektedir. Bu yayınlarda, sadece tek bir yerde Refik Nevzat Bey'in adı geçmektedir; o da Osmanlı Sosyalist Fırkası Kütüphanesi'nin ilk eseri olarak basılan Sosyalizm ve Rehber-i Amele adlı kitabının duyurusudur.⁵³ Tunaya ayrıca, Paris Şubesinin İstanbul'daki merkezden izin almak suretiyle kurulmadığını, merkezin programından farklı olarak daha ayrıntılı ve bilimsel sosyalizme dayanan programa sahip olduğunu belirtmek suretiyle bu kopukluğa işaret etmektedir.⁵⁴ Paris Şubesinin İstanbul'daki merkezle ilişkisine işaret eden tek faktör “Şubenin” yayın organı Beşeriyet'te, Hüseyin Hilmi'nin telgraflarının yayımlanmasıdır.⁵⁵ Tökin,

⁵⁰ Elmalılı Belediye Reisizade Ferruh Niyazi, “Kadınlarımız Arasında Fikr-i İştirâk”, **İştirâk**, No:14, 15 Mayıs 1326, s. 209- 211.

⁵¹ Tunaya, Ahali Fırkası Reisi Gümülçine Mebusu İsmail 'in 15 Kanun-ı Evvel 1326 tarihinde, Hüseyin Hilmi ve İştirâk çevresine yakın gazetecilerin mahkum edilmeleri üzerine hükümete bir soru önergesi vermiştir. Tunaya, **age**, s.267-268.

⁵² Tunaya, **age**, s. 284-5.

⁵³ **İştirâk**, No:20-1, 5 Haziran 1328, s. 17.

⁵⁴ Tunaya, **a.g.e.**, s. 284-285.

⁵⁵ **a.g.e.**, s.285.

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Paris kolunun kurucuları arasında Dr. Refik Nevzat ile birlikte Fuat Nevzat, Avni Kemal ve Zeki isimlerini saymaktadır.⁵⁶

Paris Şubesi, Paris'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na 1913 yılında kurucu olarak katılmıştır.⁵⁷

İştirâk Çevresinin Fikri Yapısı

İştirâk çevresinin solculuğunu yorumlarken, homojenlikten uzak, yerleşmemiş ve oturmamış olduğunu söyleyen Mete Tunçay'ın, yayınları tamamen incelemeden bu akım hakkında genellemeler yaparken dikkatli olmak konusundaki uyarısı⁵⁸son derece önemlidir.

İştirâk çevresi, Osmanlı topraklarında henüz yeni olan sosyalizm hakkında çok da kapsamlı bilgiye sahip değildir. Ayrıca Osmanlı'nın yerel sorunlarında bu sosyalist teoriyi uygulamak ve sosyalizmi, kendilerine yabancı olan bir toplumda kabul edilebilir bir halde sunmak konusunda zorlukları vardır. Kimi zaman sosyalizmin teorik sorunlarında Marksist analizle hayli örtüşen değerlendirmelere rastlandığı gibi, kimi zaman “sosyalist” olmaktan ziyade “Meşrutiyetçi”, “ilerlemeci”, “liberal” ya da “hümanist” ve “naif” yorumlar da karşımıza çıkmaktadır. Sınıf mücadelesinden ve sosyalizme geçiş için ihtilalin zorunluluğundan bahseden yazılar olduğu gibi, sınıf mücadelesinin ülkeye zarar verdiğini ve sosyalizmin bunu yumuşatacak bir meslek olduğunu söyleyen uzlaşmacı yazılar da bu çevrenin yayınlarında yer bulmuştur. Bir çok konuda bu tarz çelişiklere rastlanması yukarıda belirttiğimiz nedenlerle birlikte, bu çevreye dahil olan insanların da dönemin ve Osmanlı topraklarının aydınları olmalarının etkisinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirâk çevresi üzerine araştırma yapan pek çok yazar bu çevreyi ideolojik ve politik olarak yetersiz bulmaktadır hatta daha açıkçası sosyalist bulmamaktadırlar. Fethi Tevetoğlu gibi komünizmle mücadeleyi amaçlayan yazarlarda olduğu gibi, ciddi akademik çalışmalarda da bu görüş karşılık bulmaktadır. Tevetoğlu'na göre, “bir ideoloji uyanışının, sosyal bir doktrin gelişmesinin, bir zaruretin sonucu olmayan bu parti(nin) inkılaplardan, ihtilallerden sonra husule gelen yeni vasatta, fırsatlardan faydalanmak gayretleri (sonucu) İkinci Meşrutiyet'in kazandırdığı yeni hürriyet havası içinde ve iki yıl zarfında meydana çıkan çeşitli partiler

⁵⁶ Tökin, *age*, s. 49-50.

⁵⁷ *Mécheroutiette*, No:45, Août 1913, s.2'den aktaran Tunaya, *age*, s.286.

⁵⁸ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, s.32.

arasında ... bir hevâ ve heves, bir özenti eseri olarak kurulduğu anlaşılmaktadır”.⁵⁹ “Hilmi gibi cahil bir kimsenin kurduğu Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın doktrine dayanan bir temeli ve kadrosu; matbaa odası dışına çıkabilmiş esaslı bir teşkilatı bulunmadığı için partinin bütün faaliyetleri, birkaç yüzü aşmayan son derece düşük tirajlı gazetelerinde yapılmış, tesirsiz, basit neşriyattan ibarettir.”⁶⁰

Tunaya da bu tarz bir değerlendirmeye sahip araştırmacılardan biridir. Yapısal olarak bu fırkayı, gerçek anlamda bir sosyalist parti saymayan yazar, “çok kısa bir programından da anlaşılacağı gibi, İttihat ve Terakki karşısında muhalefetin klasik eleştirilerini getirmekten öte, geniş bir ideolojik yapısı da olmamıştır”⁶¹ değerlendirmesinde bulunur. Tunaya’ya göre, “zaman zaman ortaya çıkarak İttihatçıları kızdırmaktan başka bir eylemi olmayan bu Fırka, ne Osmanlı ülkesi içinde gelişen sosyalizm düşüncesine bir katkıda bulunmuştur ve ne de bu konudaki eylemlerle bir ilgisi vardır. Sürgün dönüşü, kendisinden tekrar bahsettirmeye muvaffak olan Hüseyin Hilmi ile sosyalizm arasında bir hayli mesafe bulunduğu belirtilebilir”.⁶² Tunaya, fırkanın kurucu ve yöneticileri arasında işçi olan herhangi bir kimsenin de bulunmadığını belirtmek suretiyle Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın eksikliğine işaret eder. Oysa Fırka’nın II. Enternasyonal bağlandığını ve Hüseyin Hilmi Bey’in Paris’e giderek Fransız Sosyalist Partisi lideri Jean Jaurès ile ilişki kurduğunu, bu çevrenin çıkardığı *İştirâk* dergisinin ihtilalci bir bakış açısına sahip olup, işçileri ayaklanmaya ve örgütlenmeye çağırdığını da yine yazarın kendisi ifade etmektedir.⁶³

İştirâk çevresini, “klasik bir İttihat ve Terakki muhalefeti”nden ayıran bu özelliklerin yanı sıra, fırkanın ileride ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz programı da varolan İttihat Terakki muhalifliğini aşan ve sosyalist olan birçok madde içerir. Elbette ki, Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyalizm fikrinin ilk sistematik temsilcisi sayabileceğimiz bu çevrenin pek çok eksiklikleri, Avrupa’daki emsallerinden farklılıkları ve kimi zaman öne çıkan çelişkileri vardır. Kaldı ki Avrupa’da da farklı biçimlerde örgütlenmiş, farklı politik yönelimlere sahip birçok sosyalist akım vardır. Tunaya, Osmanlı Sosyalist Fırkası’nı dışında bıraktığı “gerçek anlamda sosyalist parti” ve içine dahil ettiği “İttihat ve Terakki’ye karşı klasik muhalefet” kavramlarına açıklık getirmediği için değerlendirmesi havada kalmaktadır.

⁵⁹ Tevetoğlu, *age*, s. 16.

⁶⁰ *age*, s. 20.

⁶¹ Tunaya, *a.g.e.*, s.280.

⁶² *age*, s.286.

⁶³ *age*, s.283.

İştirâk gazetesinin ilk sayısında yer alan ve kendilerini tanıttıkları, İştirâk imzalı “Meslek” adlı yazıda sosyalist bir görüşün izleri olsa da, daha çok dönemin yaygın aydın bakışını, “Meşrutiyetçi”, “Batıcı” ve “ilerlemeci” görüşler ifade edilir. “Milletim Nev’i Beşerdir, Vatanım Ru-yi Ze’min” dizeleriyle başlayan yazı, istibdada karşı Meşrutiyet’i savunur. Yazıda, “Temmuz İnkılabı” tarafından yıkılan istibdadın ülkeye verdiği maddi ve manevi zararlardan bahsedilmiş ve bu zararların telafi edilmesi için “teşebbüs ve terakki”ye ihtiyaç duyulduğu, bunların hasta adam için “iksir-i sıhhat” olduğu belirtilmiştir. “Teşebbüs ve terakki, ülkeye kuvvet kazandıracak, kuvvetli ve faal kardeşleri gibi yaşatacak, “sahne-i cemiyette ona bir mevki-i bülemlend ve muhteşem hazırlayacaktır”. Bu iki kavramın, ülkenin farklı unsurlarını birleştirdiği ya da birleştirmesinin umut edildiği belirtilir: “Teşebbüs ve terakki iledir ki: dünki müteferrik ve muharib insanların bugünkü ahfad-ı mütefekkiresi artık birleşmek, bir toprakta yaşadıkları, bir topraktan kazandıkları halde ittihad etmek lüzumunu hissetmişlerdir.” Gazetenin çıkış nedeni şu sözlerle ifade edilir:

“..İşte Avrupa’da daima terakki eden, terakki ettiği kadar mazhar-ı tebciil olan bu fikr-i mukaddese tebaaen biz de (İştirâk)’i halka takdim etmekle müftehiriz. Maksadımız terakki ve teali, sunuf-u makhure-i amelenin şerait-i fikriyesini alâ, hayat-ı maneviyeyi tenmiyye, (ittihad)ı ta’min, mevcudiyetini tahkimdir. İnsaniyete hizmet için olan şu teşebbüsümüz bizce büyük bir ehemmiyete haizdir, ümid ederiz ki bu adım terakkiye ve ittihada doğru olan hareketin girizgahı olacaktır.”⁶⁴

İstibdada karşı inkılabın savunulması, “teşebbüs”, “terakki” ve “ittihad” kavramlarının imparatorluğun kurtuluş reçetesi olarak görülmesi, dönemin yaygın “Meşrutiyetçi” düşüncesinin ve ilerlemeci bir anlayışın yansımasıdır. Bu kavramların ikisinin (terakki ve ittihad) 1908 hareketinin öncüsü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ismine taşınmış kavramlar olduğu dikkat çekicidir. Ancak bu durum, İştirâk çevresinin, başından sonuna kadar yayımlarında önemle üzerinde durduğu işçi sınıfının sorunları ve işçilerin bilincini ve manevi hayatını yükseltme vurgusunu da gözden kaçırmamıza yol açmamalıdır. Kendi döneminin entelektüel düşüncesini birçok noktada paylaşıp da İştirâk çevresinin farklılığını ortaya koyan da bu işçi sınıfı çıkarları doğrultusunda politika yapma çabasıdır.

İştirâk gazetesinin üçüncü sayısında, İştirâk imzasıyla yayımlanan “Bir İzah” başlıklı yazı, İştirâk’in sermaye konusundaki ‘resmi’ görüşünü ortaya koymasından önemlidir. Bu yazıya göre, “...onların (zenginlerin H.T.) malik olduğu esbab-ı refahı, kaşaneleri, akarı, amelenin, fukaranın s’ayi hasıl

⁶⁴ “Meslek”, İştirâk, No:1, 13 Şubat 1325, s.1-2.

etmiştir ve adem-i müsavat gösteriyor ki, meşru vasıtalarla ahz edilmiş, kazanılmış görünen servet-i sermayedar, servet-i umumiyye-i beşerden gasb olunmuş, hatta çalınmış şeylerdir.” Sermaye konusunda böyle bir görüşün, daha sonra bazı yazılarda tartışılan meşru sermaye-meşru olmayan sermaye ayrımını gözetmediğini, İştirâk’in asıl görüşünün sermayenin elindeki tüm zenginliğin, emek tarafından yaratılmış, sermayedar tarafından “gasb edilmiş” varlıklar olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Zaten yazının devamında da “... yarın da servet-i arz, bila-tefrik-i cins ve sınıf taksim olunacak. O zaman ne amele, ne sermayedar kalacak ...” denilerek zenginliğin eşit paylaşımını öngören sosyalist bir yaklaşım içinde oldukları görülür.⁶⁵

İştirâk çevresinin, sosyalizm tarifini ve bu konudaki bilgisini göstermesi açısından gazetenin 1 Mayıs 1326 tarihli 12. sayısındaki “Sosyalizm Nedir?” başlıklı imzasız yazı önem arz etmektedir. “Sosyalistliğin mazmume-i hass lahiki şudur” denilerek sosyalistlik şu şekilde tarif edilir: “Vesait-i istihsaliyyenin umum cemiyete teşriki, vesait-i istihsaliyyenin umum cemiyet-i beşeriyyeye bi-l-İştirâkvel intizam bir surette maledilmesi. Vesait-i istihsaliye tabirinden maksat toprak, maden, taş ocakları, sular, emakin, makinalar, umum alat ve edavattır. Her kim ki vesait-i istihsaliyenin mülkiyyet-i şahsiyyesini ifa ve bu vesaiti teşrikini temin taraftarı değildir, sosyalist olamaz.” Marksist ilkel, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist ve komünist toplumlar aşamalandırması bu yazıda “Devr-i vahşet, devri-i esaret, devr-i memlukiyet *servage*, ecirlik, kollektivizm, komünizm, anarşi” olarak ifade edilmiştir. İnsanlığın bu güne kadar ecirlik devrine kadar geldiği ve önümüzdeki safhanın kollektivizm olduğu, insanlığın gelişmesinin sonucu olarak bu yeni safhaya geçmenin zorunlu olduğu belirtilmesi suretiyle Marksizmin deterministik yorumuna da sahip çıkılır. Sosyalizmin bugünkü dertlere tek çare olduğu iddia edilen yazıda sosyalizmin başlıca gayesinin, “Bilcümle aza-yi cemiyeti, vesait-i istihsaliye ve mübadeleye aynı derecede sahip veya sahip-i müşterek kılmak!” olduğu ifade edilir. Sosyalizm tanımının içeriği daha fazla doldurulur: “Sosyalizm, bugün devlet, hükümet, meclis-i mebusan, ayan, efendilik gibi şeyleri silip süpürecek, ilelebed kaldıracak, cemiyet-i beşeriyye içinde her ferdin hukuk-ı iktisadiyesi birbirine müsavi olacak. Efradın emniyeti için bir zabıta, bir de son derece bir şekli ifrağ edilmiş bir nevi muhakim bulunacak. Bu şerait dairesinde İştirâk etmiş olan mesaiperveran arasında istihsal ve emir tevzii muhkem ve metin esaslara bağlanacaktır.”⁶⁶

⁶⁵ İştirâk, “Bir İzah”, **İştirâk**, No:3, 27 Şubat 1325, s. 45-46.

⁶⁶ “Sosyalizm Nedir?”, **İştirâk**, No:13, 8 Mayıs 1326, s198-203.

İştirâk çevresinin siyasi fikirlerini gösteren en önemli belge şüphesiz ki Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Programı ve programla birlikte yayımlanan "Beyanname"sidir.

"Hayat-ı içtimaide en mağdur bir kısmı teşkil eden amelenin ve bunlardan pek geri kalmıyan avamın hukuk-u hayatiye ve siyasiyeyi teminedilmek ve şu aheng-i umumi terakkide kendilerine bir şehrah-ı salâh ve refah istihzar eylemek üzere Fırka, bunun için âtideki programı tanzim eylemiştir." şeklinde bir girişle başlayan program, en başından fırkanın işçi sınıfının haklarını savunduğunu ilan etmektedir.

22 maddeden oluşan kısa programda, seçimlerin doğrudan ve genel oy usulüne göre yapılması (Madde 1), basın ve toplanma hürriyetinin verilmesi (Madde 2), idam cezasının kaldırılması (Madde 3), her Osmanlı'nın ülkenin her tarafında seçime katılma hakkı olması (Madde 7), tevsi-i mezuniyetin kabulü (Madde 8), milletvekili seçimleri için siyasi mücadele yapılması (Madde 12) gibi genel demokrasi ve özgürlük talepleri yanında işçileri ve çalışan sınıfları doğrudan ilgilendiren taleplerini savunan, sınıfsal bir bakış açısını ortaya koyan maddeler de mevcuttur: Tabii ihtiyaçlardan vergi alınmaması (Madde 4), progresif verginin kabulü (Madde 5), "Amelenin hukuk-ı sarihasını pâymâl edercesine tertip edilen grev ve sendika kanunlarının ref'ü ilgası (Madde 12)", eğitimin herkes için parasız olması (Madde 14), mahkeme masraflarının kaldırılması (Madde 15), bütün işçilerin haftada bir gün tatil yapması (Madde 16), mesainin günde sekiz saatle sınırlanması (Madde 17), küçük çocukların çalışmasının yasaklanması (Madde 19), bir Amele Nezareti'nin kurulması (Madde 20) ve bütün işçi sendikalarına maddi ve manevi yardımda bulunulması (Madde 22). Bunlarla birlikte şimendiferler, bankalar, madenler, sigorta kumpanyalarının millileştirilmesi ve inhisarların kaldırılması nı (Madde 6) içeren millileştirme talebi, barış zamanı ordunun milis kuvvetlerden oluşması (Madde 9), saldırı savaşlarından kaçınılması (Madde 10), amacı barışın korunması olmayan hiç bir ittifaka girilmemesi (Madde 11) gibi barışçı talepler ve son olarak da sosyalistliğin gelişmesine hizmet eden bütün faydalı gösterilere (Madde 13) ve dahili ve harici bütün sosyalist kongrelere katılınması (Madde 21) maddeleri programda yer alır.⁶⁷

Tunçay'a göre partinin programı ve aşağıda inceleyeceğimiz "Beyanname"si bu çevrenin solculuğu anlamamış olduğunun delillerinden biridir. Tunçay, "O.S.F, sosyalist olmaktan çok, liberal bir kuruluş gibi görünmektedir. Nitekim programındaki isteklerin çoğunluğu siyasal

⁶⁷ Osmanlı Sosyalist Fırkası Programıdır", *İştirâk*, No:20, 2 Eylül 1326.,s.283-284

özgürlük düzeniyle ilgilidir.”⁶⁸ diye yazmaktadır. Oysa 22 maddeden yalnızca 6’sı siyasal özgürlükler alanıyla ilgilidir, kaldı ki siyasal özgürlük talepleri, sola yabancı olmadığı gibi, o programı liberal de yapmaz. Programda 9 madde doğrudan işçi ve fakir halkın yararına olarak düşünülmüş maddelerdir. Parasız eğitim, sekiz saatlik işgünü gibi liberal partilerin programında olmadığı gibi o dönemin uluslararası işçi ve sosyalist hareketinin de en önemli talepleridir. Vergi reformu, millileştirme ve barışçılıkla ilgili maddeleri Tunçay da “solcu bir anlayışa yakın sayılabilecek” maddeler olarak kabul eder.⁶⁹ Bununla birlikte, program, fırka iktidara geldiğinde yapılacak işleri anlatan, sosyalist bir toplumsal dönüşümü içeren bir program değildir, daha çok sol/sosyalist bir bakış açısıyla yazılmış acil talepler manzumesi gibidir.

İştirâk’in aynı sayısında yer alan Parti Beyannamesi’nin, ülkede varolan pek çok soruna Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın çözüm önerilerini içerdiği ve bu çevrenin bakış açısını diğer yazılarda olmadığı kadar açıklıkla ortaya koyduğu için belki de parti programından bile daha önemli bir programatik belgedir. Beyanname, “Ağniyanın servetinin kırkta biri fukaranındır” zekat emrini ifade eden ayetle başlar. Beyanname’ye göre, varolan toplumsal düzen kötü ve çürümüştür. Hayatı tahammül edilebilir hale getirmek için tedbirler ortaya koymaya mutlaka ihtiyaç vardır. Sosyalizm de hak, hürriyet ve vazife gibi insanları mutluluğa ve refaha götürecektir bu tedbirlerden biridir. Sosyalizmin amacı, iyi yaşamak için gerekli olan tedbirleri belirli ve makul bir şekilde sokmak ve varolan toplumsal düzeni mutlu bir şekilde getirmektir.

Sosyalizmin, Osmanlı topraklarında tamamen yanlış ve tamamen ters anlaşıldığından yakınılan beyannamede, sosyalizmin, gitgide daha kötü ve zor bir hale gelen toplumun aç ve sefil evlatlarının refahını düşündüğü söylenir. Aslında beyannamede de, bu çevrenin sosyalizm üzerine yazdıkları diğer yazılarda da, toplumda sosyalizmin yanlış anlaşılmasına ve muarızlarının eleştirilerine karşı, sosyalizmin toplumun kutsal saydığı ya da değer verdiği inançlara karşı olmayan, topluma yararlı bir fikir olduğunu ispat kaygısı olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Beyanname, sosyalist düşüncenin temel tespiti olan sınıflar arasındaki farklılık, eşitsizlik ve adaletsizlik tespitini ortaya koyar. “Sosyalizm, mutlaka adalete mugayir olan hal-ihazır-ı iktisadiyi tashih etmek ister.” “Sosyalizm, sermayenin mahdud ve behemahal müstebit kimseler elinde bulunmasına itiraz ile “herkese hakkı kadar” kaidelerini vazeder.”

⁶⁸ Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar*, s.32-33.

⁶⁹ *age*, s.33.

Beyanname, seviyelerine ulaşılmaya çalışılan gelişmiş Batılı ülkelerdeki gelişmeler, düşüncelerinin doğruluğu desteklemek için kullanılır. “Mütemeddin olduğu kadar adl-ü hakkaniyete de yaklaşmak isteyen her millet mülkünde müteaddit sosyalist fırkaları teşkil etmiş, amelesinin hak ve rahatını temine çalışmakta buluyor.” Medeniyetin gelişmesine uygun olduğu gibi, ayetler ve hadislerle ortaya konan ve dinen de uygulanması gereken bu düşüncenin, Türkiye’de adeta unutulmuş bir vaziyette olması uygun bulunmaz. Fırkanın kuruluş amacı: “İşte bu meslek-i mübinin mülkümüzde de âlâ ve tervici için bir Osmanlı Sosyalist Fırkası teşekkül etmiştir.” cümlesi ile ortaya konur. “Osmanlı Sosyalist Fırkası, memleketimizde anasır-ı muhtelif arasında ittihat, uhuvvet, müsavat esaslarına hâdim ve yegâne esbab-ı tefrika olan münafemat ve suitefehümât-ı kavmiyenin izalesine sâidir.” cümlesi ile Osmanlı’nın farklı etnik unsurlarını bir arada tutmanın yolunun sosyalizm olduğu iddia edilir. Ayrıca, toplumdaki asıl bölünmenin milliyetler üzerinden değil, sınıfsal olduğu görüşü ifade edilerek, dünyanın bütün işçilerinin birleşmeye çağırıldığı görülür. Ayrıca beyanname müterakki verginin neden gerekli, hakka ve adalete uygun olduğu da ortaya konulur. Beyannameye göre, tüm bu esasların muhafazası için basın, eğitim, seyahat ve toplantı özgürlüğü mutlaka gereklidir ve “bunlar evlad-ı beşer için en mukaddes bilinen vazifelerdendir.”⁷⁰

Fikri Kaynakları ve Referansları

Sosyalizm fikri ve hareketi Batı’dan, Avrupa’dan kaynaklandığı, bir anlamda oradan ithal edildiği için İştirâk çevresi de, bu fikri savunurken sosyalizmin Avrupa’daki önemli isimlerine referans vermektedir. Tarihsel ve güncel olarak pek çok farklılıkların ve bölünmelerin olduğu dünya (o dönem için Avrupa demek daha doğru olacaktır) sosyalist hareketi içinde İştirâk çevresi, belirli bir akımı net olarak takip etmez.

Bu çevrenin, daha önce de başka vesilelerle belirttiğimiz, sosyalizmin ülkede yanlış anlaşılması ve bunun üzerinden karşı-propaganda yapılmasının önüne geçme kaygıları bu konuda da etkili olmaktadır. Osmanlı topraklarında henüz yeni olan kendi siyasi mesleklerinin, birkaç entelektüelin kafasından çıkmış, Osmanlı toplumsal yapısına ve değerlerine tümüyle yabancı ve yapay bir şey olmadığını, sosyalizmin kökenlerinin çok eskiye dayanan “asil” bir görüş olduğunu ve ilahi dinlerin dahi sosyalizmin uygulanmasını emrettiğini ispat çabası içine girmişlerdir.

⁷⁰ “Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın Beyannamesidir”, *İştirâk*, No.20, 2 Eylül 1326, s.281-283.

İştirâk Gazetesi'nin 7 Haziran 1328 tarihli 20-1 sayısında, İştirâk ortak imzasıyla yayımlanan "İlk Sosyalist Kimdir?" başlıklı makalede, bu sorunun cevabını son birkaç asrın yazarları ve diplomatları arasında aramanın doğru olmayacağı belirtildikten sonra, " Sosyalizm meslek-i muhteremi, gayet kadim ve asil bir mesleki içtimaidir ki, ilk menba'ı kurun-ı evveli felsefe-i meşhuresinden alır. Tarih-i mazbutun ilk sosyalist olmak üzere tanıdığı zat, Yunan hükemasından Eflatun'dur." denilmektedir. Eflatun'dan önce de, iştirâk fikirlerini ortaya atmış düşünürlerin olmasının ihtimal dahilinde olduğu fakat eserleri ve sözleriyle bilinen ilk sosyalistin Eflatun olduğu belirtilir.⁷¹

"Sosyalist Fikirleri Hangi Devirden Başlar" başlıklı makale de, bu makalelerle paralel bir şekilde, sosyalist düşüncenin kökenlerini Eski Yunan'a kadar götürür ve Eflatun'un tasavvur ettiği hükümet biçiminin sosyalist fikrin ilk savunucusu olduğunu iddia eder. Sadece Eflatun değil, "medeniyetin seyrini takip ederek, ızdırabat-ı hayatiyeye düşenlerin haline bakarak, heyet-i beşeriyenin çürük bir temel üzerine kurulmuş, yanlış yola sapmış olduğunu anlayarak, doğru yolu bulmaya, insanların pek eski zamandan beri çalışa gelmiş oldukları, sosyalistliğin efkar ve kavaidine zeka ve irfanın yardımıyla meyl ettikleri anla(şılır)." Makaleye göre, "Hristiyanlığın ilk devresinde sosyalistliğin ne derecede insanıyete hadim olacak bir surette neşr ve tamim edilmiş olduğu malumdur. Hazreti İsa, dinine salık olanları hodpesendlikten, enaniyeten, hırstan, tasarruftan beri tutuyordu. Hristiyanlığın zuhur ve tedvini zamanındaki şeklinde sosyalistlik fikirleri açıkça fark olunuyordu." Ve yine İslamiyet de "...cinsiyeti bir tarafa bırakarak vazettiği, bütün İslamların birbirinin kardeşi olması" kaidesi, sosyalistlerin tebcil ettikleri ve insanların insanlığa takarrüb etmeleri için tatbikine çalıştıkları bir kaidedir." Dolayısıyla sosyalizmin kökenleri çok eskilere dayanır: "Velhasıl sosyalist fikirleri, hayat-ı beşeriyenin istifade ettiği yanlış kaidelerin, hiç bir zaman insanları, istirahat ve saadete isal

⁷¹ İştirâk, "İlk Sosyalist Kimdir?", **İştirâk**, No:20-1, 7 Haziran 1328, s.3-4. Bedik imzasıyla İştirâk Gazetesi'nin 13 Mart 1326 tarihli 5. sayısında başlayıp sonraki sayısında da devam eden "İştirâkiyyun Sosyalist Mektebi" başlıklı yazı da sosyalizmin kökenleri hakkında bilgiler verir. Makaleye göre: "Kadim nokta-i nazarında sosyalizm mektebi, liberal mektebinden pek eskidir. İlmî iktisadi esaslar vazedilmeden pek çok zaman evvel, sosyalist fikri hükmüferma olmuştur. Ulema-i meşhure-i kadimeden Eflatun, bu mesleğin esaslarını vaz' etmiş ve asırlarca müddet bir çok filozoflar ve ulema-yı alem meslek-i zikri takib ederek hayat-ı içtimaiyyeyi tanzime say ve gayret etmişler". Bedik, "İştirâkiyyun Sosyalist Mektebi", **İştirâk**, No:5, 13 Mart 1326, s.69-70.

edemeyeceğini fark edecek kadar fikr-i beşerde bir kuvvet-i insaniyetperverane hasıl olduğu zamanda doğmuştur.⁷²

Modern dönemlerde Avrupa'daki sosyalist akımın temsilcilerinden bahsederken İştirâk çevresinin seçici davranmadıkları, ütöpik sosyalistlerden anarşistlere, Fransız devriminin aydınlanmacı düşünürlerinden Marx'a kadar bütün figürlere sempati gösterdikleri ve sayfalarında yer verdikleri görülmektedir. Sosyalizmin tarihinde önemli isimlerin düşünceleri arasındaki farklardan ziyade, bu kişilerin mücadeleleri, kendilerini adanmışlıkları, kahramanlıkları öne çıkarılmaktadır. Örneğin İştirâk'in ilk sayısında Hayran imzasıyla yayımlanan "Blanqui'ye" başlıklı yazı, ünlü Fransız sosyalisti Blanqui'ye "Ey büyük dahi! Ey muhterem fedakar" diye seslenen, Mayıs 1908'de söylenmiş bir nutuktur. Blanqui, "ömrünün en mukaddes senelerini, her dakikası milyonlar değen âvzn-ı hayatını zindanların râtıb, soğuk bi-aman âğuş-i mezaliminde geçiren" büyük dâhi, muhterem fedakardır. Bu nutku takiben Louis Auguste Blanqui'nin kısa bir biyografisine yer verilmiştir.⁷³

Anarşist kuram ve eylemin önde gelen isimlerinden Proudhon'un hayatını konu alan bir makale de "On dokuzuncu Asrın En Şanlı Mübariz-i İnsaniyeti" alt başlığı ile yayımlanmış, Proudhon'un fotoğrafının altında da yine bu ibareye yer verilmiş, kendisinden övgüyle bahsedilmiştir.⁷⁴ Aynı sayıda, yine anarşizmin önemli isimlerinden biri olan Bakunin için yazılan, övgü dolu bir şiire yer verilmiştir.⁷⁵

Bununla birlikte, modern çağ öncesindeki sosyalistler ve ütöpik sosyalistler ile bilimsel sosyalistler arasında ayrım üzerinde durulduğunu, bu ayrım içerisinde Marx'a ve düşüncelerine daha sempatik yaklaşıldığını da belirtmek gerekir. Bedik tarafından kaleme alınan ve İştirâk Gazetesi'nin 13 Mart 1326 tarihli 5. sayısında başlayıp bir sonraki sayısında da devam eden "İştirâkiyyun Sosyalist Mektebi" başlıklı uzun makale, bu çevrenin yayımlarındaki makalelerde çok defa yapıldığı gibi uzun bir tarihsel değerlendirmeye başlar. Yazıya göre, bilimsel iktisat esasları ortaya çıkmadan önce de sosyalist fikirler vardır. Önceki yüzyıldaki Saint Simon, Fruier ve Owen gibi ütöpik sosyalistlerin katkılarından bahsedilerek, Karl Marx'ın "Sermaye" eserini neşrederek toplum sahnesinde inkılaplar ortaya koydukları söylenir. Bir önceki asrın başlangıcında sosyalizmin

⁷² "Sosyalist Fikirler Hangi Devirden Başlar", *İştirâk*, No15, 22 Mayıs 1326, s. 234-236.

⁷³ Hayran, "Blanqui'ye" *İştirâk*, No:1, 13 Şubat 1325, s. 13-15.

⁷⁴ E. Lami, "Proudhon Hayatı", *İştirâk* No:2, 20 Şubat 1325, s. 26-29.

⁷⁵ Hayran, "Manzum Teseliler: Bakunin", *İştirâk* No:2, 20 Şubat 1325, s.29-30.

yayılmada emekleri olan Thomas Moore, Saint Simon, Fourier'in teorilerinin artık tamamen ortadan kalkmakta olduğu, bu gibi toplumu keyiflerine göre bir intizama sokmak isteyenlerin düşüncelerinin garip teoriler olduğu, bugün bu mesleğe salık olanların bu teorilere 'vehmiyyun' yani havai boş fikirler olarak adlandırdıkları söylenerek 19. yüzyılın ütöpik sosyalizmine karşı çağdaş sosyalizm anlayışını benimsedikleri ortaya konur.⁷⁶

Sosyalizmin mutlaka gerçekleşeceğini iddia edip bu dönüşümün barışçıl yollarla değil, ihtilalle gerçekleşeceğini savunan "Sosyalistliğin Atisi" başlıklı yazıda, Marksist toplumların üretim biçimlerine göre tarihsel aşamalandırılması (ki burada sefahat, vahşet, esaret, ecirlik, kolektivism adlarıyla sıralanmıştır) yöntemi kullanıldığı gibi, bu aşamalar arasındaki geçişin zor kullanarak gerçekleşebileceği iddiası, Marx'ın "Cebr ve şiddet lavtadır, cemiyat-ı kadimeden cedideyi alır." ünlü sözüne referans verilerek savunulmuştur. Yazının sonlarına doğru, sosyalizmin işçi sınıfının örgütlenmesi ve mücadelesi sonucu gerçekleşeceği görüşü de "Karl Marks bihakkın takdir eder: "Ameleyi ancak bizzat amele kurtaracaktır!" denilerek Marx'a doğrudan referans vermek suretiyle savunulur.⁷⁷

Yukarıda incelediğimiz "İlk Sosyalist Kimdir" makalesi, her ne kadar sosyalizmin eski Yunan'da ve Eflatun'da ilk tezahürünü ortaya koyduğunu iddia etse de bu eski sosyalizm anlayışı, modern-bilimsel sosyalizm anlayışı bakış açısından eleştiriye tabi tutar. "Bütün ulum ve fünun ve bütün meslek-i içtimaiye tedricen terakki ettiği ve ıslah olunduğu gibi sosyalizm meslek-i mübecceli de tedricen terakki etmiş ve ahiren Karl Marks gibi hükema-i içtimaiye tarafından tamamiyle fenni bir şekle irca' olunmuştur." sözleriyle Marksist sosyalizmin savunusu yapılır.⁷⁸ İştirâk'in 7 Haziran 1328 tarihli sayısının kapağında "Almanya'da Sosyalizmin Mucidi Karl Marks" alt yazısıyla Marx'ın büyük boy bir fotoğrafı basılmıştır.

İştirâk çevresinin sosyalizm konusundaki referansları konusunda Fransız Sosyalist Partisi ve lideri Jaures'in ayrı bir önemi vardır. İştirâk çevresi, bu partiden önemli ölçüde etkilenmiş, kendisine referans olarak almış ve bazı organik ilişkiler kurmuştur. Hüseyin Hilmi Bey Paris'e gitmiş, Jean Jaures ile görüşmüş ve ondan bir takım yardımlar da talep etmiştir. Bu görüşmenin sonucu olarak da Jaures, Hüseyin Hilmi Bey'e, İştirâk Gazetesi'nin 20 Mart 1326 tarihli 6. sayısında yayımlanan, bir mektup

⁷⁶ Bedik, "İştirâkiyun Sosyalist Mektebi", **İştirâk**, No:5, 13 Mart 1326, s. 69-70.

⁷⁷ "Sosyalistliğin Atisi", **İştirâk**, No:3, 27 Şubat 1325, s.36-41

⁷⁸ İştirâk, "İlk Sosyalist Kimdir?", **İştirâk**, No:20-1, 7 Haziran 1328, s.3-4.

göndermiştir. Tunaya, “Hüseyin Hilmi Bey’in 1913 Temmuz’unda Paris’e giderek Jaurès ile ilişki kurduğu, Pré Saint-Gervais’de düzenlenen savaş aleyhtarı mitinge katıldığı bildirilmiştir. Bu ilişki sonucu Jaurès, Hüseyin Hilmi Bey’e bir mektup göndermiştir.”⁷⁹ diye yazmaktadır. Hüseyin Hilmi’nin Paris’e gidip Jaures ile temaslarda bulunduğunu Kaygusuz da yazmaktadır. Kaygusuz, Hilmi’nin Jaures ile yaptığı mülakatlardan daima iftihar duyduğunu da belirtir.⁸⁰

İlk sayısı, 5 Ağustos 1326 tarihinde çıkan İnsaniyet Gazetesi’nin logosunun altındaki Fransızca Journal Socialist L’humanite ibaresi Fransız Sosyalist Partisi’nin yayın organı konumunda olan Humanite Gazetesi ile benzerliği gösterir.. Zaten, İnsaniyet adı da Humanite’nin Türkçe karşılığı olarak bilinçli bir tercihtir. Aynı sayının kapağında “Fransa Meclis-i Mebusan Azasından Sosyalist Fırkası Reisi ve (L’humanite-İnsaniyet) Gazetesi Müdürü Jan Jaures” ibaresiyle Jean Jaures’in resminin basılmış olması bu benzerliğin bilinçli bir tercih olduğu konusunda kuşkuya yer bırakmaz.⁸¹ Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü İbnüttahir İsmail Faik tarafından kaleme alınan, gazetenin birinci sayısında başlayan “Sosyalizm Efkari” başlıklı makalenin, ikinci sayıda yer alan bölümünde de bu ilişki şu cümlelerle, açıklıkla ortaya konur: “Bizim kabul etmek istediğimiz ise resmiyle birinci nüshamızı tezyin eden Mösyö Jan Jaures geçenlerde Fransa Meclis-i Mebusanında güya tahkir yolu: (Socialiste) diye tahkir etmek istedikleri sırada sosyalist Jaures tarafından (Vous dites que je suis Socialiste, Monsieur je me suis pas Socialiste, je suis L’humanitaire) yani benim sosyalist olduğumu söylüyorsunuz efendiler, ben hayali sosyalist değilim. İnsaniyetperver sosyalistim sözleriyle cevap vererek şedid ve sürekli alkışlara nail olduğu gibi hayali sosyalistlik değil, insaniyetperver sosyalistliktir.”⁸² Bu cümleleri takip eden “Ve insaniyete muvafık olarak yapılmış ve yahud yapılmak istenilmiş ve bu sebeble programlarında dahil olmuş olan mevadı herhangi kısım sosyalistlikten olursa olsun alıp tatbiki gayret etmek ve bu vesileyle insaniyete hizmet etmektir...”⁸³ sözlerinin de

⁷⁹ Tunaya, **a.g.e.**, s.283. Söz konusu mektup; İştirak’in 20 Mart 1326 (2 Nisan 1910) tarihli 6. sayısında yayınlanmıştır. “Fransa Sosyalist Fırkası Reisi ve İnsaniyet (L’Humanite) Gazetesi Sermuharriri Paris Meclis-i Mebusan Azasından Mösyö Jaures’in Mektubu”, İştirak, No:6, s.85. Mektup da yeni takvimle 26 Mart tarihini taşımaktadır yani İştirak’te yayınlanmasından bir hafta öncesinin. Bu durumda, Hüseyin Hilmi’nin Avrupa’ya gittiği tarih bundan öncesi olması gerekir, Tunaya’nın 1913 Temmuz’u ifadesi hatalıdır.

⁸⁰ Kaygusuz, **a.g.e.**, s.78.

⁸¹ **İnsaniyet**, No:1, 5 Ağustos 1326, s.1.

⁸² İbnüttahir İsmail Faik, “Sosyalizm Efkari-2”, 12 Ağustos 1326, **İnsaniyet**, No:2, s.14

⁸³ İbnüttahir İsmail Faik, **a.g.m.**, s.14-15.

İştirâk çevresinin referansları konusunda önemli ipuçları taşıdığı kanaatindeyiz. Bu cümlede, daha önce ele aldığımız gibi, İştirâk çevresinin, sosyalist akımın her görüşüne sempatiyle yaklaşma anlayışı, eklektizmi ortaya konmaktadır. Ancak bundan da öte, bir anlamın da olduğu kanaatindeyiz. Bu yazıda da olduğu gibi İştirâk çevresini yayınlarında ele alınan örneklerin ağırlıkla Fransa deneyiminden alındığı da dikkate alınırsa “herhangi kısım sosyalistlik”in, Fransız Sosyalist Partisi içindeki kısımları işaret ettiğini düşünebiliriz.⁸⁴ İştirâk çevresinin eklektizminin ve farklı fikirlere aynı anda yer vermesinin sebeplerinden biri de bu olsa gerektir. Tunaya, Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın II. Enternasyonal’e bağlandığını belirtir.⁸⁵ Ancak, bu ilişkinin ne düzeyde olduğu konusunda bilgimiz bulunmamaktadır.

Aclan Sayılğan, Hüseyin Hilmi’nin 1912’de Rus sosyalistleri ile de ilişki kurduğunu iddia etmektedir.⁸⁶ Ancak bu konuda yazarın kendisi herhangi bir ayrıntı vermemektedir. Böyle bir iddiaya başka bir kaynakta da rastlamadık.

İştirâk Çevresinin Meşrutiyete Yaklaşımı

31 yıllık II. Abdülhamid yönetimi, Osmanlı aydınları tarafından, ülkede yaşanan sorunların, ülkenin geri kalmışlığının baş müsebbibi olarak görülmekteydi. Yönetime karşı mücadele eden Osmanlı aydınları için, Meşrutiyet’in ilan edilip yeniden anayasanın yürürlüğe konması, gelişmiş Batı ülkeleri ile aynı seviyeye gelinmesi ve ülkenin bir çok sorunlarının çözülmesi anlamına gelmekteydi. İştirâk çevresi üyeleri de bu aydınlar

⁸⁴ 1905 Globe Kongresi’nde bir kısım diğer gruplarla birlikte Vaillant’ın Fransa Sosyalist Partisi ile Fransız Sosyalist Partisi ile Jaures’in Fransız Sosyalist Partisi bileşir. Ancak parti içerisinde farklı fikirler yaşamaya devam ediyordu. Partinin yayınlarından birinin de yazarlarından olan Paul Louis: “uzun süren çekişmelerden sonra, 1905’te birlik kutulmuştu, ama çeşitli akımlar Partiyi tedirgin etmekte devam ediyordu. Ortak bir program be tüzük hazırlanmışsa da eski eğilimler yaşamakta devam etmiş ve bütün fikir çekişmelerinde birbirleriyle karşılaşmışlardı. Bu anlaşmazlıklardan kaçınmaya imkan yoktu. ... İster militarizm aleyhtarlığı ve vatanseverliğin tenkidi sözkonusu olsun, ister sınıf mücadelesinin yorumu, seçim metotları ve muhtemel ittifaklar sözkonusu olsun, ister sosyal kanunlar, bunların asli değeri ve bunları elde etmek, hatta inkılapçı değiştirme, sendika hareketleriyle münasebetler söz konusu olsun, Fransa’da her yerdekinden daha hararetle ortaya çıkan mesele azlığın ve çokluğun teşekkül etmesi meselesi oluyordu. ... Jaures ve ve daha birçokları birbirine zıt tezleri birbirleriyle bağdaştırmaya çalışır, uzlaşma yolları ararlardı...” Paul Louis, **Fransız Sosyalizmi Tarihi (1789-1950)**, Çeviren:Şerif Hulusi, Dördüncü Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 246-247.

⁸⁵ Tunaya, **age**, s.283.

⁸⁶ Aclan Sayılğan, **Türkiye’de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009, s.37.

içinde olduğu gibi, siyasal faaliyetleri de Meşrutiyet ortamının ürünüydü. Osmanlı sosyalistleri açısından da istibdadın devrilmesi, parlamentonun açılması, insanların özgürce düşüncelerini dile getirmesi, halkın dertlerini anlatması ve çareler bulunmasının yolu idi. İştirâk çevresinin yayınlarında Meşrutiyet düzeni sahiplenilmekte ve övülmektedir. İktidarı da Meşrutiyet düşüncesini tam olarak yerine getirmemekle eleştirirler.

İştirâk Gazetesi'nin ilk sayısındaki "Meslek" yazısında dönemin Meşrutiyetçi bakış açısı açıklıkla görülmektedir. Yazıda, geri kalmışlığın sebebi Abdülhamid istibdadı olarak görülmekte ve artık istibdad yıkıldığına göre ülke gelişip Batı'lı ülkeler seviyesine çıkma şansını yakaladığı söylenmektedir.⁸⁷

Gazetenin 22 Mayıs 1326 tarihli 15. sayısında yayımlanan "Müdafa-i Hak" makalesi de tam bir Meşrutiyet övgüsüdür. "Bugün güneş gibi meydandadır ki meşrutiyet idare tesisi insanların, ahalinin kefil-i saadetidir." denilen makaleye göre "kürre-i arzın üzerinde mevcut hükümetlerin kısm-ı küllisi memleketlerini meşrutiyetle idare etmeye karar vermişlerdir ve bu suretle memleketlerine de bir refah hali idhal edebilmişlerdir". "Zaman-ı meşrutiyette millet meclisinin tasdikini iktiran eden kanunlar la-yetegayyer bir düstur-ı mükemmeldir." Başka türde yönetim biçimleri ile Meşrutiyet yönetiminin biçiminin karşılaştırıldığı makaleye göre, diğer yönetimlerde bir çok "adiliklere" ve "caniliklere" rastlanırken Meşrutiyet idaresinde bunlar görülmemiştir ve görülemez, "çünkü meşrutî bir hükümet hürriyetperver bir milletin bir timsal-i müşahhası olan vekilleri vasıtasıyla intihab edilen hizmetçilerdir." "Meşrutiyet-i idarede, milletin arzusu hilafına hareket olamaz. Şüphesiz ki, bir milleti teşkil eden ahali bir çok sınıflara mensub olur. Ve her sınıfa da birer merci temin edilir ve o merci de etrafında bulunan arkadaşlarıyla, o sınıfın ihtiyacını nazar-ı dikkate alır ve düşündüklerini, nizam ve kavanin perdesi altında onlara tatbik etmek ister."⁸⁸

Gazetenin 2. sayısında yayımlanan A.Rıfkı imzalı "İçtimai Çıbanlar" başlıklı makalede de İştirâk çevresinin Meşrutiyet'e dair bakış açısı, eleştirileriyle birlikte ortaya konulur. Makaleye göre, tarihteki bütün ihtilallerde olduğu gibi 11 Temmuz İhtilali de, Hamid devrindeki ağır vergilere karşı halkın, köylülerin kıyamının zaferidir. Ülkenin pek çok yerinde ihtilal başlamış, "nihayet Rumeli'nin kalbgahında patlayan bir girdab-ı hakk ve hürriyet bina-yı zulmü dağıt(mıştır). Bu zafer sonucunda

⁸⁷ "Meslek", *İştirâk*, No:1, 13 Şubat 1325, s.1-2.

⁸⁸ Ferruh Niyazi, "Müdafa-i Hak", *İştirâk*, No15, 22 Mayıs 1326, s. 225-229.

kurulan Meşrutiyet düzeni, “Hakk-ı meşrumuzu istirdad ederek, istibdad-ı siyasi mahv oldu. Parlamento açıldı. Divan bir kişinin hükmüyle dünün asyab-ı hükümet bugün milletın murakabe-i mütemediyesi altında devir ediyor. Bu, memleketimiz için mukaddema-i feyz ve saadettir.” sözleriyle savunulur. Siyasi istibdadın devrilmesi hareketi ve Meşrutiyet düzeni sahiplenilir ve savunulurken, yeni düzen sol bir bakışla, işçiler ve köylüler açısından eleştirilir çünkü siyasi istibdad devrilmiştir fakat ekonomik istibdad sürmektedir: “ahval-i içtimaiyye ve iktisadiyemiz nazar-ı dikkate alınırsa bizde –bahusus taşralara- müthiş bir istibdad-ı iktisadi vardır.” Makalenin devamında, Meşrutiyet devrinde ortaya çıkan amele hareketlerinin, “Avrupa hareket-i içtimaiyyesini taklid”den kaynaklı olarak ibtidailik ve basitlikle icra olunmuş olsa bile, “atinin envarına müntazir gözlere bir şua-i terakki neşr” ettiği, “mürefekkir dimağlara başka bir güşayış, başka bir ilham-ı teali ver(diği)” ifade edilir.⁸⁹

24 Nisan 1326 tarihli gazetenin 11. sayısında, hanedanlık damatlarına maaş verilmesi kararını eleştiren İştirâk imzalı “Kuvve-i Teşriyye Kararından Rücu Ediyor: Damatlar Maaş”⁹⁰ başlığını taşıyan yazı, İştirâk çevresinin, Meşrutiyet kurallarının uygulanmasını talep etmesi, yürütme erkinin, yasama erki üzerindeki tahakkümünü eleştirmesi bakımından önemlidir. Yazıdan anlaşıldığı üzere, bir hafta önce yasama organı yani Meclis-i Mebusan, damatlara verilen maaşların kesilmesine karar vermiştir. Aradan bir hafta geçtikten sonra, verdikleri karardan dönerek damatlara yeniden maaş bağlanmasına, milletvekillerinin çoğunluk oyuyla karar verilmiştir. Milletvekillerinin verdikleri karardan vazgeçmesinin hükümetin müdahalesi sonucu olduğunu öne süren yazıya göre, bu durum milletvekillerinin yasama haklarından vazgeçmeleri anlamına gelmektedir ve böyle bir durumda Meşrutiyet yönetimi anlamını yitirir. Bu tarz uygulamaların Avrupa’daki meşrutiyet kanunlarında yerinin bulunmadığı söylenir. Meşrutiyet usullerinin uygulanmasını isteyen yazıya göre, her memlekette, hakimiyet-i milliye açısından yasama kuvveti, yürütme kuvvetinin üzerindedir ve her iki kuvvet de meşrutiyetle kaimdir. Yazının devamında damatlara maaş verilme kararına içerik açısından da karşı çıkılır. Milletın damatlara maaş vermeye mecbur olmadığı, onların da herkes gibi maişetlerini emekleriyle sağlamak zorunda oldukları savunulur. Çözüm olarak da padişahın maaşının gereği kadar arttırılması ve o maaştan damat

⁸⁹ A. Rifkı, İçtimai Çıbanlar”, İştirâk, No:2, 20 Şubat 1325, s. 18-21.

⁹⁰ İştirâk, “Kuvve-i Teşriyye Kararından Rücu Ediyor: Damatlara Maaş”, İştirâk, No:11, 24 Nisan 1326, s. 161-163.

paşalara ve beylere maaş tahsis edilmesi önerilir.⁹¹ Sosyalist bir çevrenin padişahlığı ve ona verilen maaşı sorgulaması beklenirken, padişaha “kuvve-i selase-i meşrutiyetin reis-i yeganesi padişahımız efendimiz” diye hitap edilmesi ve maaşının istenildiği kadar arttırılmasına cevaz verilmesi, İştirâk evresinin, bulunduğu toprakların ve dönemlerinin aydınları olduklarının göstergesi sayılmalıdır. Sosyalist olmaktan ziyade Meşrutiyetçi bir tutum takınılan yazıda, padişahlığın eleştirilmemesi bir yandan esas eleştiri oklarının hükümete yönlendirilmesi ve henüz padişahlığı kaldırmaya dönük bir zihniyetin oluşmaması ile açıklanabilir.

İştirâk çevresinin bir başka gazetesi olan Sosyalist’te de, yeni Meşrutiyet yönetimi, yeterli siyasal ve toplumsal değişimler yapmadığı için eleştirilir. “Genç Osmanlılar yalnız tebdil-i şekle muvaffak oldular. Usul-ü idare hep eski, hep hasta ve kifayetsiz!” Anadolu köylüsünün sefalet manzaralarının anlatıldığı yazıda, hükümetin buralara ilişkin hiç bir programı olmadığı, Ziraat Bankası’nın muameleleri, “aşar iltizam edenlerin” ve eşkiyanın baskıları eleştirilir. Yeni yönetim rençberi, ameleyi ve esnafı düşünmediği, “tesisat-ı içtimaiyenin” memur beslemek, memurun hukukunu korumak için muhafaza edilmekte olduğu görüntüsü verdiği iddia edilir. Gariptir ki, defalarca gazetelerini kapatan Divan-ı Harb-i Örfi, Meşrutiyet’in gereği olarak savunulurken asıl eleştiri okları hükümete yöneltilir. “31 Mart Hadisesi”nin ardından “buhran içinde yuvarlanan hükümeti tevsik ve teşyid için” ilan edilen örfi idarenin siyaseten lazım olduğu, “hükümeti de memleketi de irtica denilen afet-i asayişgüzara karşı koruduğu savunulur. Divan-ı Harb-i Örfi’nin savunulmasına, “İdare-i örfiyyenin de bir kanunu vardır... Onu teşkil eden efrad-ı ümmettir. Onların da vicdanı var, mantığı var, kanunu var ve bunların ve bunların bazılarını ben yakından tanıdığım için oraya hiç bir tesir-i harici giremedi, girmedi ve girmeyecektir.” sözleriyle devam edilir. Yazıya göre, Divan-ı Harb-i Örfi üyeleri hürriyet taraftarıdır, bu ülkede hayatın ancak adaletle ayakta kalabileceğine inanmaktadırlar. “... idare-i örfiye kararnamesini tedkik edince memlekette bunun mevcudiyeti hayat-ı ictimaiyeyi zevale sevk için değil, belki kanunu teşyid için olduğu anlaşılır.” Bu çevrenin gazeteleri, bu yazının yayımlanmasından önce defalarca kapatılmasına (ki Sosyalist Gazetesi de ikinci sayısından sonra Divan-ı Harb-i Örfi kararıyla kapatılacaktır) rağmen “Aceb gazeteler hukuk-u halkı, namus-ı vatani müdafaa ederler, memleketin hayat-ı meşrutiyetine vurulan bu kadar miskin ve meş’um darbeleri enzâr-ı nasa koyarlarsa Divan-ı Harb-i Örfi, bunun faillerini tecrim mi eder? Bütün saffet-i vicdanımla bağırırım ki, hayır!” diye

⁹¹ 165 agm.

yazılabilmektedir. Yeni Meşrutiyet yönetimi de yeterli siyasal ve toplumsal değişimler yapmadığı için eleştirilir⁹²

Din Konusuna Yaklaşımı

İştirâk çevresinin yayınlarında, dinin, siyasi işlevi, felsefi ve toplumsal çözümlenmesi konularına değinilmez. Çevrenin din konusundaki yaklaşımı, geleneksel ve dini duyguların güçlü olduğu bir toplumda, sosyalizmin dine karşı olmadığını ortaya koyarak kabul edilebilirliğini sağlamak amacına dönüktür. Bu çaba içerisinde, bir takım dini referanslara da yer verilmiş, dinlerin de sosyalizm ve paylaşımı emrettiği, sömürü düzenine karşı olduğu iddia edilmiştir. İştirâk çevresine göre, sadece, sosyalizmi zekat gibi pratik yollarla sağlamak isteyen İslamiyet değil, Hıristiyanlık da paylaşımı ve sosyalizmi emretmektedir. Özellikle Hıristiyanlığın başlangıç dönemlerinde, İsa'nın yaşadığı devirlerde, bu din de bu anlayışla hareket etmiştir. Bu yaklaşımda, sosyalizmin karşıtlarının eleştirilerine, toplum tarafından kabul edilebilir bir cevap verebilme endişesinin de payı büyüktür. Sosyalizm mesleğinin, “başkasının elindeki servete göz diken”, “hayali” bir meslek olmadığını ispat kaygısı, tarihte ve toplumun kabul ettiği değerlerde bir takım referanslar aranmasına yol açmıştır. Çevrenin din meselesiyle ilişkileneceği, sadece dinin bazı referansları ile sınırlı kalmamış, İttihat Terakki Partisi’den Karesi Mebusu olan Abdülaziz Mecdi Efendi’nin yazılarına “ulemadan bir zat” sıfatı kullanılarak yayınlarda yer verilmiştir. Dine bu şekilde referans vermenin, bu çevrenin politik olarak kafalarının karışık olmasından kaynaklanmadığını (ya da tek başına bundan kaynaklanmadığını) ve hatta basit bir pragmatik propaganda malzemesi olarak kullanmadıklarını düşünüyoruz. Elbette ki bir sosyalist akımın, Batıdaki benzerleri gibi dini de sorgulaması beklenebilir. Başka bir ifadeyle sosyalist düşüncenin, Batı’daki aydınlanma hareketinin dini sorgulayan ve eleştiren yönünü devraldığı doğrudur.⁹³

Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi tarafından yazılan ve “ulemadan bir zat tarafından” yazıldığı belirtilen “Düşün” başlıklı yazının da bu sayıda yer alması İştirâk’in İslam ile sosyalistlik arasında bir münasebet kurma çabasının göstergesidir. Aslında klasik muhafazakâr bir çizgide de

⁹² “Hükümet ve Şura-yı Millet”, **Sosyalist**, No:1, 11 Teşrinisani 1326, s. 1-2.

⁹³ İştirâk çevresinin önemli referanslarından Jaures’in de içinde bulunduğu Fransız sosyalistleri, aynı dönemde, özellikle laik eğitim konusunda, muhafazakarlara karşı şiddetli bir mücadelenin içindedirler. (Jean Jaures, “Laiklik”, (Çeviren: Arslan Başer Kafaoğlu, Yücel Tuncer), Albert Bayet, **Dine Karşı Düşünce Tarihi**, Broy Yayınları, 1991, s.117-165.) Bu durum, İştirâk çevresinin, referansları konusundaki eklektizmlerini ortaya koymaktadır.

değerlendirilebilecek olan yazıda, Batı dünyasının ahlaki çürümüşlüğü anlatılır ve İslam'ın öngördüğü kardeşliğe vurgu yapılır. Kapitalistlerin, kazanç hırsıyla, işçiye insafsızlık etmesi eleştirilir. İşçinin haklarını korumaya ve onların fikri gelişmesine hizmet edecek bir sosyalizmin, mutedil bir sosyalizmin, Osmanlı ülkesinde gerçekleşmesi gerektiğini söyleyen yazar, bunun ötesinde sosyalistliği ülke için muzır bulur.⁹⁴ Mecdi Efendi'nin, sosyalistlerin talep ettiği bir eşitliği istemekten ziyade, hırs nedeniyle aşırıya gidilmesinden ve bu suretle Batılı ülkelerdeki gibi toplumsal ve ahlaki çöküntü yaşanarak toplumsal düzenin bozulmasından kaygılandığı söylenebilir.

İştirâk'in 5. sayısında da devam eden yazısında yazar, sosyalistlere işçi sınıfının hakları konusunda sözcülük etmesini ister. Yazar, "Bizde kabil-i tatbik olabilecek sosyalistlik bundan ileriye adım atamaz. Bundan ilerisi hem sosyalist fikrini taşıyanlarca hem de memleketçe mucib-i mazarrattır." diyerek sosyalistliğin sınırlarını çizer, ifrata kaçmamalarını önerir. İnsanlar arasındaki farklılıkları ve eşitsizlikleri mutlak kabul eden yazar, sosyalist anlamda eşitsizliklere karşı çıkılmasını değil, bunun toplumsal dengeyi bozmayacak ölçülerde düzeltilmesini önerir.⁹⁵ İştirâk çevresinin görüşleriyle tezat teşkil eden bu makalenin (ve sonrasında yayımlanan başka yazılarının) İştirâk'te yer almasına rağmen, Abdülaziz Mecdi Efendi'nin, İttihat ve Terakki Fırkası'nın milletvekili de olduğu göz önüne alındığında, sosyalist düşünce ve İştirâk çevresine katkı mı sunduğu yoksa onları belli ölçüler içinde sınırlamaya mı çalıştığı tartışmaya açıktır.

Mecdi Efendi'nin makaleleri gazetede yer almakla birlikte, yazarın görüşlerinin gazetenin görüşünü yansıtmadığı hissettirilir. Mecdi Efendi'nin makalesinin bulunduğu sayıda, hatta bu makalenin hemen üstünde yer alan "Sosyalistliğin Atisi" adlı makale, isim vermemekle birlikte Mecdi Efendi'nin onun gibi düşünen ulemanın görüşlerini hedef alır. Bu makalede, "Bir sınıf-ı ulema ahval-i mümaselede "sabır! kan dökmeye lüzum yok. Zaman her şeyi tazim eder. Tekamül payidar olmak için tedrici, bati olmalıdır diyor. Hayır bu ulema aldanıyor" denilerek bu görüşlere karşı çıkılır. Mecdi Efendi ve ulemanın fikirlerine karşı, ihtilalcî fikirler savunulur, işçilerin haklarında tedrici ve sınırlı bir gelişme öngören "her şeyden önce seviye-i arifan yükseltilmelidir" diyen ulemanın görüşlerinin doğru olmadığı savunulur.⁹⁶

⁹⁴ "Düşün", **İştirâk** No:4, 6 Mart 1326, s. 53-55.

⁹⁵ Karesi Mebusu Mecdi, "Düşün", **İştirâk**, No:5, 13 Mart 1326, s.77-79.

⁹⁶ "Sosyalistliğin Atisi", **İştirâk**, No:5, 13 Mart 1326, s.73-77.

İştirâk çevresinin din konusundaki tavrını ortaya koyması için en önemli makale, Hüseyin Hilmi imzasıyla yazılmış tek makale olan “Şura-yı Ümmet’e Cevab” başlıklı makaledir. Yazıdan anladığımıza göre, Şura-yı Ümmet Gazetesi’nde Alaaddin Cemil tarafından kaleme alınan “Sosyalistler” başlıklı bir makale yayımlanmış ve bu makalede bir sosyalist firkanın kurulmakta olduğu haber verilerek, sosyalistlerin “dahili ve zehirli birer mikrop, anarşistlerin süt kardeşleri oldukları, evham ve hayalattan başka bir programa” sahip olmadıkları, bu mesleğin “başkalarının ağzındaki kapıp servet-i umumiyenin tesavi-i tezwiini temin etmek ve nihayet yağmacılık” olduğu yazılmıştır. Bu makaleye cevaben Hüseyin Hilmi, bu yazının, gizli bir amaçla yazılmış veya yazdırılmış olduğunu belirttiikten sonra, sosyalistliğin tarihsel bir savunusuna girişerek, dini yönden sosyalizmin meşruluğunu ispata çalışır. Hilmi, sosyalizmin, ilk olarak Hazreti İsa tarafından ortaya konmuş ve kurulmuş, Roma’nın zulmüne karşı oluşmuş bir dinin esas maksadı olduğunu ileri sürer. İslamiyet’te de, bir çok ayet ve hadis ile bu düşüncenin teyit edildiğini ve bu esasın zekat gibi pratik bir biçimde şekil bulduğunu belirtir. Bu nedenle, “sosyalistlerin maksadı yağmacılıktır” iddiası boştur. Zenginlerin servetinin, amelenin çalışması sonucu oluştuğu ve amelenin ücretlerindeki artış talebinin haklı bir talep olduğu vurgulanan yazıda yine, İslami bir referansa başvurularak tutacakları yol şöyle anlatılır: “İşte biz de, Şeriat-ı Garra-yı Ahmediyye’nin hepimizi kardeş addeden bir emr-i şerifine tebaaen ittifak ve ittihad edeceğiz, kimseye zararımız dokunmayacak, daha az çalışarak yani biraz rahat ederek fazla kazanmanın kolaylıklarını arayacağız...”⁹⁷

Şura-yı Ümmet Gazetesi’nde yayımlanan makaleye, Ahmet Nebil tarafından da cevap verilir. Sosyalistlerin soyucu, “Şeriat-ı Garra-yı İslamiyetin sosyalizme müsaade etmediği” iddiasına karşılık olarak “Şeriat-ı İslamiyye”nin sosyalizmi emrettiği görüşü öne sürülür⁹⁸

İştirâk Çevresinin Milliyetçiliğe Yaklaşımı

Osmanlı’nın gayri müslim anasırı içinde sosyalizm gibi milliyetçilik de Türkler arasında olduğundan çok daha önce başlamıştır. İmparatorluk’ta Rum ve Sırlar arasında 19. yüzyılın başı, Bulgarlar’da yüzyılın ortası, Ermeniler’de ise 1880’lerden itibaren canlı bir şekilde tartışılan milliyetçilik

⁹⁷ Hüseyin Hilmi, “Şura-yı Ümmet’e Cevab”, **İştirâk**, No:4, 6 Mart 1326, s. 49-51.

⁹⁸ Ahmet Nebil, “Şura-yı Ümmet’e Cevab”, **İştirâk**, No: 9, 10 Nisan 1326, s.134-136.

fikri,⁹⁹ Müslüman-Türk unsuru içerisinde henüz baskın bir ideoloji olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik çoğulculuğunu koruduğu bu dönemde, Türkçülük ve etnik anlamda milliyetçilik, İmparatorluğun bu çoğulcu yapısına, bütünlüğüne aykırıdır. Meşrutiyet'in (hatta neredeyse Tanzimat'tan itibaren yapılan bütün reformların) temel amaçlarından birisi, farklı unsurların bir arada yaşamasını garanti altına almaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü savunan İştirâk çevresinin anlayışı, Meşrutiyet düşüncesi ile de uyumludur. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunmasını hedefleyen Osmanlıcılık anlayışı bu bağlamda sosyalist enternasyonalizmi anlayışı ile de bir uyumluluk teşkil eder. İştirâk çevresinin, milliyetçiliğe karşı sosyalist enternasyonalizmi ve Osmanlıcılığı savunduğu görülür.

Milliyetçiliğe karşı açık bir karşı duruş sergilense de, birçok konuda olduğu gibi milliyetçilik konusunda da ciddi, teorik bir yaklaşım ortaya koyan, bu meseleyi sosyolojik ya da politik açıdan inceleyen yazılar bu çevrenin yayınlarında bulunmamaktadır. Çevrenin milliyetçilik meselesine kör kaldığı ya da bilerek bu meseleye bakmadığı söylenebilir. Asıl ayrımın etnik değil, sınıfsal olduğu savunulur.

Fırka'nın Beyannamesi'nde yer alan,

“Osmanlı Sosyalist Fırkası, memleketimizde anasır-ı muhtelif arasında ittihat, uhuvvet, müsavat esaslarına hâdim ve yegâne esbab-ı tefrika olan münafakat ve suitefahhümat-ı kavmiyenin izalesine sâidir. Maksad-ı esasîyeden birincisi, resmi programında beyan olduğu üzere, ekseriyet-i azimeyi teşkil eden fıkara-yı ahali ve amele sunufunun muhafaza-i hukuk ve terfih-i hayati, ikincisi ise, yine aynı maksadın daha ziyade teshil-i husulü için tekmil yeryüzündeki işçilerle teşrik-i mesai ve tevhid-i hareketleridir.”¹⁰⁰

ifadeleri Osmanlıcılık ile enternasyonalizmin İştirâk'in anlayışında nasıl içiçe geçtiğini göstermektedir.

İştirâk'in ilk sayısında kendilerini tanıttıkları “Meslek” başlıklı takdim yazısının ilk cümlesi, bilahare bu çevrenin çıkardığı İnsaniyet, Sosyalist, Medeniyet ve daha sonra da İştirâk Gazeteleri'nin logolarına da taşınan, “Milletim nev'i beşerdir, vatanım ru-yi zemin” dizesidir. Bu yazıda ayrıca,

⁹⁹ Erik Jan Zürcher, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm, Milliyetçilik ve Tarih Yazımı”, Mete Tunçay, Erik Jan Zürcher (Der.), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 10.

¹⁰⁰ “Osmanlı Sosyalist Fırkası Beyannamesidir”, **İştirâk**, Sayı:20, 2 Eylül 1326, s. 281-283.

Osmanlı topraklarında yaşayan herkes, birleşmeye, “bir toprakta yaşadıkları, bir topraktan kazandıkları halde ittihad etme”ye çağırılır.¹⁰¹

Çevrenin yayınlarında, millet kelimesi, genel anlamıyla halk ya da ahali anlamlarında kullanılır. Daha özel kullanımda ise bu kavram, etnik anlamda millete değil, Osmanlılığa, Osmanlı milletine işaret eder. Bununla birlikte millet, vatan gibi kutsal görülür.

Milliyetçilik fikrinin karşısına da sosyalizm konur. İnsaniyet gazetesinin ilk sayısındaki “Meslek” başlıklı yazıda, milliyetçiliğe karşı açık bir tutum alınarak şöyle denilmektedir: “Bu gazete, cins ve mezhep farkı gözetmez. Türk, Rum, Arab, Ermeni, Arnavud, Kürd, Çerkes, Yahudi, Laz olduğu gibi, –menafi-i vatan haleldar olmamak şartıyla- bütün insanıyetin efrad-ı muhtelifesi (Fransız, Amerikalı, İngiliz, Çinli, Avustralyalı, Hindli, Brezilyalı), ona göre birdir. Onun veche-i azimetini şu mısra tayin edebilir: Milletim Nev’i Beşerdir, vatanım Ruy-i Zemin”¹⁰²

Bir başka makalede, çeşitli ülkelerde sosyalizmin hızla yayılmakta olduğunu yazan Ruşen Zeki, milliyetçiliği, sosyalizmin yayılmasının önündeki en büyük engel olarak görür: “... milliyet denen merbutiyet, beşeriyet için felakettir. Çünkü onu, asırlarca süründüreceklerdir. O halde yalnız, beşeriyetin imdadına koşacak bir şey varsa o da sosyalizmdir. ... En ziyade sosyalistleri izac eden, muktesid şarlatanlar olmuş, sonra bu fikre bir garaz daha çıkmış, bu o kadar küçük değil, o da milliyet fikri; diyebilirim ki en ziyade sosyalistlerin önüne bir çok maniler koyan bu iki şey olmuştur; bunlardan biri muktesidler, ikincisi milliyetperverlerdir. ... Yalnız bir mani var. O da milliyetperverlik...”¹⁰³

İştirâk çevresinin, gayri müslim anasır sosyalistleri ile bir ilişkisine rastlanmaz.¹⁰⁴ İlişkiden ziyade bir ilişkisizlik söz konusudur. Bu ilişkisizliğin sadece İştirâk çevresinden kaynaklanmadığı, gayri müslim anasır içindeki sosyalistlerin de İştirâk çevresine, yayınlarına ve Osmanlı Sosyalist Fırkası’na ilgi göstermedikleri görülmektedir. Meclis’teki gayri müslim sosyalistlerle de bir ilişki yoktur. İştirâk çevresinin gayri müslim sosyalistlerle tek ilişkisi, Bohor İsrail, Bedik gibi bazı isimlerin çevrenin yayınlarında yazılarının yer almasından ibarettir

¹⁰¹ “Meslek”, **İştirâk**, No:1, 13 Şubat 1325, s.1-2.

¹⁰² “Meslek”, **İnsaniyet**, No: 1, 5 ağustos 1326, s.1

¹⁰³ Ruşen Zeki, “Sosyalizmin Terakkiyatı ve İstikbalı”, **İştirâk**, No:20-2, 21 Haziran 1328, s. 21- 23.

¹⁰⁴ Tunçay ve Zürcher, **age**, passim.

İştirâk Çevresi ve İşçiler

İştirâk çevresi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası için işçiler, her zaman merkezi önemde olmuştur. Çevrenin yayınlarında, işçilerin yaşadıkları hayat ve sıkıntıları üzerinde uzun uzadıya durulmuş, sadece makalelerle değil, edebi yazılar ve şiirlerle de bu konu işlenmiştir.¹⁰⁵ Ayrıca işçilerin kendi yazdıkları şikayet, mektup ve yazılara da sayfalar ayrılmıştır.¹⁰⁶ Sınıfın genel sorunları ele alındığı gibi, yerel ve sektörel işçi sorunlarına da eğilinmiştir. İştirâk çevresi, ülke dışındaki işçi hareketi ile de yakından ilgilenmeye çalışmış, Avrupa'daki işçi mücadelelerine dair haberler okuyucuya yansıtılmıştır.

İşçiler üzerine yazılan tüm bu yazıların tek bir amaç gözettiği görülmektedir. Henüz sanayinin Avrupa ölçeğinde gelişmemiş olduğu, sendikalar ve sınıf örgütlenmelerinin bağlarının yerine, sektörel ve mesleki bağlarla kurulmuş loncaların yaygın olduğu geleneksel bir toplumda işçilere sınıf bilinci ve sınıf güveni aşılacaktır. Osmanlı Sosyalist Fırkası, bu dönemde işçi sınıfı ile çok yoğun ve yaygın bağlar, örgütlenmeler oluşturamamıştır. Fakat işçiler, daima örgütlenmeye, özellikle de sendikalarda örgütlenmeye çağırılmaktadır.

Bu konu ile ilgili yazılar, yayınlarda çok büyük bir hacim kapladığı için burada hepsine yer verebilmenin olanağı yoktur. Başka konuları esas almakla birlikte işçi sorunundan bahseden yazılara çalışmamız içinde değindiğimiz, ve özellikle Fırkanın beyannamesi ve programında işçi sorunlarına ilişkin yaklaşımı ve talepleri gördüğümüz için, İştirâk çevresinin bu konudaki pozisyonu ve düşüncelerini ortaya koyduğunu düşündüğümüz birkaç yazı üzerinden konu incelemeye çalışacağız.

“Bundan sonra her hafta Türkiye'deki işçilerin sefaletinden ve esbab-ı sefaletten, sendika ve grev kanunlarından ve (sendikalizm)den bahs” edileceği, bu yazının bir mukaddime olduğu belirtilen A. Rıfki imzalı “Felsefe-i Say” adlı makale, “Sunuf-u amele ki: Memleketimizin ekseriyeti onlardadır. – onların hayatı, hayat-ı memleket demektir. Onların netayic-i sa'y ve ameliyledir ki yaşıyoruz, onların şerait-i maddiye ve fikriyesini ‘âlâ

¹⁰⁵ A.Rıfki'nin “Zenginlerimize” adlı şiiri amelenin sefaletini anlatır, zenginleri büyük bir şirkete benzetir ve işçilerin sıkıntılarını duyarsız kalmakla eleştirir. A. Rıfki, “Zenginlerimize”, **İştirâk**, No:1, 13 Şubat 1325, s. 12-13.

¹⁰⁶ Gazetenin 20 Şubat 1325 Cumartesi günü yayınlanan ikinci sayısında Bursa harir (ipek) fabrikalarında çalışan beş bin işçi kızı adına yazılan, Ermenice'den Bedik tarafından çevirilen, “Hayat ve Hakikat” başlıklı mektuptur. Hükümete seslenen bu mektupta, işçi kızların sıkıntıları anlatılmış, hükümetten bunları çözmesi istenmiştir. “Hayat ve Hakikat”, **İştirâk**, No:2, 20 Şubat 1325, s. 23-26.

etmek, onları kayd-ı mahkumiyetten tahlis etmek, vazifemiz muktesiyatındandır.” diyerek işçilere sınıf bilinci ve güveni vermeyi amaçlar, bu konuda İştirâk çevresinin pozisyonunu ve amacını ortaya koyar.¹⁰⁷

İştirâk Gazetesi'nin 27 Mart 1326 tarihli 7. sayısındaki bir makale, önemli bir tartışmayı gündeme getirir. Bedik imzasıyla kaleme alınan “Cereyan-ı Cedid” makalesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir işçi sınıfının olup olmadığı, işçi sınıfından bahsetmek için yeterli düzeyde sanayi gelişime düzeyi ve dolayısıyla sosyalist mücadelenin anlamlı olup olmadığı sorunsalını tartışır. Kendilerine yöneltilen, memlekette henüz muhtelif sanayilerin bulunmadığı, fabrikaların ve buna bağlı olarak amele hayatının tesis etmemiş olmasına rağmen, İştirâk çevresinin işçi hayatından ve inkılaptan ve işçilerin haklarını korunmasından bahseden, onları teşvik etmenin abesle iştigal etmek, yaptıklarının “buz üzerine yazı yazmak” olduğu eleştirisine karşılık verir. Ülkede işçi hayatının olmadığını kabul eden yazar, sanayinin gelişmemiş olmasının nedeninin istibdad olduğunu savunur. Ancak istibdad ortadan kalktığına göre artık, sanayi ve ziraatin gelişeceğini, bu yüzden işçilerin haklarını korumak için örgütler oluşturmaya henüz başlangıç halindeyken başladıklarını belirtir. “Bakınız bir valide hamileliğini hissetmiş olduğu için, doğuracak ilk ciğerparesini, henüz rahimi maderanesinde rüşeym halinde iken onun levazimatını, kundağını, beşiğini evvelinden hazır eder.” şeklinde ilginç bir teşbihe başvurur. Yaptıklarının gelecek için hazırlanmak olduğunu şu sözlerle savunur: “Biz elbette şimdiden hayat-ı istikbaliyemiz için elzem olan şeyleri hazırlayacağız, hazırlayacağız ki bir gün ufk-ı münevverede o hayat-ı dide peyda olmaya başlar başlamaz hemen tanzim etmiş olduğumuz programı mevki-i fiil ve tatbiki vaz' edebilelim.” Batıdaki gelişmiş işçi örgütleri örneklerini uzun uzun anlatan yazara göre, kendi amaçları da batıdaki örneklerinde olduğu gibi işçilerin haklarını savunacak örgütler kurmaktır.¹⁰⁸

İbn-üt-Tahir İsmail Faik'in “Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali” yazısı, henüz sendikalarını oluşturmamış olan deniz kömür amelesinin, güçlü bir sosyalist partinin de henüz teşekkül etmemiş olduğu bir ortamda greve gitmesinin, işçiler açısından zararlarını ortaya koymasından önemlidir. İşçi eylemleri ve grevlere taraftar olan, bunları işçilerin hakkı olarak gören sosyalistler ve tabii İştirâk çevresinin, her ne şartta olursa olsun, eylem ve grev taraftarı olmadığını gösterir. “İnşallah partimiz teali eder. Vatanımız terakki eyler. Hükümetimiz daha ziyade liberal bir şekli-i idare alır, o halde

¹⁰⁷ A. Rıfki, “Felsefe-i Sa'y”, *İştirâk*, No:1, 13 Şubat 1325, s. 6-7.

¹⁰⁸ Bedik, “Cereyan-ı Cedid”, *İştirâk*, No:7, 27 Mart 1326, s.97- 101.

biz de grevler yapar, o grevleri bilfiil ve bizzat idare eder ve hatta kendi fırkamız azalarıyla onlara irae-i tarik eder, Türkçe, Ermenice, Rumca Yahudice..., velhasıl bütün gazetelerimizle onların hareketlerini alkışlarız. Fakat heyhat ki daha o zaman, o zaman-ı saadet henüz gelmemiştir. Milletimiz o saadeti daha bir kaç ay (!) için görmek şerefine nail olamamıştır.” denilerek grev yapılması çeşitli şartlara bağlanmış olur. Kömür amelesinin sorunlarının, patronların suistimallerinin ve grevin taleplerinin anlatıldığı yazıda, büyük sendikalar kuruluncaya kadar kendi sendikalarını örgütlemeleri tavsiyesinde bulunulur.”¹⁰⁹

Sonuç

II. Meşrutiyet’in ilanı ile başlayan anayasal ve görece serbest dönem, Osmanlı İmparatorluğu’nda basın, düşünce ve siyaset alanında önemli bir canlanmaya yol açmış, “sosyalizm” düşüncesi de bu ortamda basın ve siyaset ortamında savunulmaya başlanmıştır.

Çıkardığı ilk gazetenin adından mülhem olarak İştirâkçi Hilmi olarak anılan Hüseyin Hilmi ve arkadaşları, sosyalizm fikrini, İmparatorluğun Türk unsuru içerisinde ilk defa örgütlü bir yayın faaliyeti ile savunmaya başlamıştır. Bu çevre, 1910 yılı Şubat ayında, İştirâk Gazetesi’ni çıkararak siyasi matbuat hayatına girmiştir. Aynı yılın Eylül ayında, Osmanlı Sosyalist Fırkası’ni kurarak, siyasi mücadelelerini parti çatısı altında sürdürmüşlerdir.

1910-1913 yılları arasında siyasi arenada faaliyet gösteren İştirak çevresi ve partileri Osmanlı Sosyalist Fırkası, bu dönem içinde dikkate değer bir faaliyet alanı açamamış, önemli bir kitle bağı kuramamıştır. Çevrenin faaliyeti, önemli ölçüde yayın çıkarmakla sınırlı kalmıştır. Ancak, hükümet baskılarına ve Divan-ı Harb-i Örfi’nin kapatma kararlarına karşın ısrarla sürdürülen yayın faaliyetinin görece etkili olduğunu söyleyebiliriz. Liberalizm, milliyetçilik, demokrasi vs. modern düşünce akımları gibi sosyalizm düşüncesi de, Batı’dan, Avrupa’dan kaynaklanmış ve Osmanlı İmparatorluğu’na aydınlar yoluyla taşınmıştır. İştirâk çevresi, sosyalizm fikrini tanıtmak, savunmak, bu siyasi düşüncenin çeşitli meselelerini kendi ülkelerinde de tartıştırmak ve yaygınlaştırmak amacındadır. Bu amaçla, sosyalist fikriyatın, “sınıf”, “sömürü”, “kapitalizm”, “kolektivizm” gibi temel kavramları tanıtılması görevini üstlenmiştir.

İştirak çevresinin diğer görevi, sosyalizmin, Osmanlı-Müslüman değerlerine aykırı, zenginlerin servetini yağmalamayı amaçlayan, aile

¹⁰⁹ İbn-üt-Tahir İsmail Faik, “Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali”, *Sosyalist*, No:1, 11 Teşrinisani 1326, s. 4.

düşmanı, iştirâk-i emval ve iyal (mallarda ve kadında ortaklık) taraftarı, köksüz, ütöpik bir fikir olduğu anlayışına karşı mücadele etmek olmuştur. Sosyalizm fikrinin yanlış anlaşılmasına karşı, bu düşüncenin köklerinin çok eskilere dayandığını savunmuş, yerel değerlerle uyum içerisinde olduğunu ispat etmek için de, dinin de sosyalizmin savunduğu ilkeleri içerdiği görüşünü, ayet ve hadislerden de yararlanarak iddia etmişlerdir.

Yayınlarda en fazla dikkati çeken unsurlardan biri de amele (işçi sınıfı) meselesidir. Genel olarak işçilere bir sınıf şuuru aşılmasını hedefleyen yayınlarda işçilerin durumunu ve yaşadıkları sıkıntıları anlatan pek çok yazıya yer verilmiştir. Genel bir işçi sınıfı kavramlaştırması içerisinde ele alınan yazıların yanında, Avrupa'dan işçi (özellikle de işçilerin mücadelesi) haberlerine de yer verilmiş, yerel ve sektörel olarak da işçilerin durumuna eğilinmiştir. Bu anlamda İştirâk çevresinin yayınları, işçi gazeteleri görünümü arz eder.

Bu çevrenin bazı kafa karışıklığına, birbiri ile çelişen düşüncelere rastlanmakla birlikte sol ve sosyalist eksenli, işçi merkezli bir politik anlayışa sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Meşrutiyetçi, modernleşmeci, demokratik bir yönelimle birlikte özellikle programda yer alan talepler dikkate alındığında, varolan düzeni değiştirmeye yönelik bir hareket olduğu tespiti yapılmaktadır.

Sosyalist düşüncüyü Eski Yunan'a Eflatun'a kadar götüren bir anlayışa sahip oldukları, sosyalist ve işçi mücadelesi içinde ütöpik sosyalistlerden anarşistlere tüm figürlerden övgü ile bahsettikleri tespit edilmiştir. Fakat bununla birlikte ütöpik sosyalistlere karşı çağdaş, bilimsel sosyalizm savunusu da tespitlerimiz arasındadır. Özellikle Marx'a ilişkin anlatımlarda, diğerlerinden farklı olarak, daha teorik bir sahiplenme olduğu dikkat çekicidir. "İşçi sınıfının kurtuluşu kendi eseri olacaktır" ve "cebr ve şiddet laptadır, cemiyeti kadimeden cemiyeti cedideyi çıkarır sözleri" çeşitli defalar kendi görüşlerini anlatırken referans olarak kullanılmıştır. Hilmi Bey'in Fransız Sosyalist Partisi ve lideri Jan Jaures ile görüştüğü, Jaures'in Hilmi Bey'e mektup yazdığı, bu çevrenin Jaures'den etkilendiği bilirse de, II. Enternasyonal'e bağlandığı iddia edilse de Marksist etkilerin de olduğu kanaatine varılmıştır.

Milliyetçilikle ilişkileri bahsinde, derinlemesine teorik analizlere, o dönem sosyalistlerin tartıştığı "her ulusun kendi kaderini tayin hakkı gibi" tartışmalara yer verilmez. İştirâk çevresi, milliyetçiliğe karşı sosyalist enternasyonalizmini savunur. Bu, parçalanma süreci içindeki Osmanlı topraklarını bir arada tutmaya çalışan Osmanlılık anlayışı ile de uyumludur. Osmanlı İmparatorluğu'nun gayri Müslim anasırı içindeki

örgütlenmelerle bir ilişkisizlik söz konusu olmakla birlikte Yahudi, Rum ve Ermeni milletinden yazarların yazılarına yer verilmiştir. Toplum içindeki ayırım etnik ya da milli değil sınıfsal olarak görülür.

1913 yılında, yayın sorumlularının ve parti yöneticilerinin tutuklanması sonucu faaliyetlerine ara veren İştirak çevresi, Mütareke döneminde, yine Hüseyin Hilmi Bey'in liderliğinde ve bu kez daha etkili bir şekilde, Türkiye Sosyalist Fırkası ve İdrak Gazetesi ile tekrar matbuat ve siyaset hayatına dönecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmad, Feroz, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- Cerrahoğlu, A., **Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, May Yayınları, İstanbul, 1975.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi**, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964.
- Duverger, Maurice, **Siyasi Partiler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- Güzel, M. Şehmus, **Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kaygusuz Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Matbaası, İzmir, 1955.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.
- Louis, Paul, **Fransız Sosyalizmi Tarihi (1789-1950)**, Dördüncü Yayınevi, İstanbul, 1966.
- Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Onulduran, Ersin, **Political Development and Political Parties in Turkey**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.
- Sayılğan, Aclan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009.
- Tevetoğlu, Fethi, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**, Ankara, 1967.

- Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Tökin, Füzuan Hüsrev, **Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, Elif Yayınevi, İstanbul, 1965.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt:1, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Tunçay, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)**, BDS Yayınları, İstanbul, 2000.
- Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Makaleler

- Alkan, Mehmet Ö., "II. Meşrutiyet'te İstanbul'da Sosyalist Basın ve Sosyalist Yayınlar", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.1834-35.
- Baydar, Oya, "İştirâkçi Hilmi", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1822-1823.
- Jaures, Jean, "Laiklik", **Dine Karşı Düşünce Tarihi** (Ed. Albert Bayet), Broy Yayınları, 1991, s.117-165.,
- Sofuoğlu, Adnan, "Siyasal Partiler ve Demokrasi", **80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Demokrasi**, Editör: Yonca Anzerlioğlu ve diğerleri, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2004, s.89-105.
- Tunçay, Mete, "Hüseyin Hilmi Çevresi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.1450.
- Zürcher, Erik Jan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm, Milliyetçilik ve Tarih Yazımı", Mete Tunçay, Erik Jan Zürcher (Der.), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.7-12.

Sürelî Yayınlar

- İnsaniyet**, Sene: 1 Sayı: 1, 5 Ağustos 1326 (18 Ağustos 1910).
- İnsaniyet**, Sene: 1 Sayı: 2, 12 Ağustos 1326 (25 Ağustos 1910).
- İştirâk**, Sene: 1 Sayı: 1, 13 Şubat 1325 (26 Şubat 1910).
- İştirâk**, Sene: 1 Sayı: 2, 20 Şubat 1325 (5 Mart 1910).
- İştirâk**, Sene: 1 Sayı: 3, 27 Şubat 1325 (12 Mart 1910).

- İştirâk**, Sene: 1 Sayı: 4, 6 Mart 1326 (19 Mart 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 5 13 Mart 1326 (26 Mart 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 6, 20 Mart 1326 (2 Nisan 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 7, 27 Mart 1326 (9 Nisan 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 8, 3 Nisan 1326 (16 Nisan 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 9, 10 Nisan 1326 (23 Nisan 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 10, 17 Nisan 1326 (30 Nisan 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 11, 24 Nisan 1326 (7 Mayıs 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 12, 1 Mayıs 1326 (14 Mayıs 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 13, 8 Mayıs 1326 (21 Mayıs 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 14, 15 Mayıs 1326 (28 Mayıs 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 15, 22 Mayıs 1326 (4 Haziran 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 16, 29 Mayıs 1326 (11 Haziran 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 17, 31 Mayıs 1326 (13 Haziran 1910) Ahmet Samim Özel Sayısı.
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 18, 19 Ağustos 1326 (1 Eylül 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 19, 26 Ağustos 1326 (8 Eylül 1910).
İştirâk, Sene: 1 Sayı: 20, 2 Eylül 1326 (15 Eylül 1910).
İştirâk, Sene: 2 Sayı: 20-1, 7 Haziran 1328 (20 Haziran 1912).
İştirâk, Sene: 2 Sayı: 20-2, 21 Haziran 1328 (4 Temmuz 1912).
İştirâk, Sene:2 Sayı:20-3, 5 Temmuz 1328 (18 Temmuz 1912).
Medeniyet, Sene: 1 Sayı: 1, 1 Kanunuevvel 1326 (14 Aralık 1910).
Medeniyet, Sene: 1 Sayı: 2, 6 Kanunuevvel 1326 (19Aralık 1910).
Sosyalist, Sene: 1, Sayı: 1 11 Teşrinisani 1326 (24 Kasım 1910).
Sosyalist, Sene: 1 Sayı: 2, 16 Teşrinisani 1326 (29 Kasım 1910).